

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Katedra religionistiky

**Pohled společnosti na sekty a nová
náboženská hnutí v České republice
po roce 1989**

Diplomová práce

Autor práce: Jiří Dusík

Vedoucí práce: doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D.

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jiří Dusík**
Osobní číslo: **H17345**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Religionistika**
Název tématu: **Sekty nebo nová náboženská hnutí? Odborná diskuse negativních náboženských jevů v ČR po roce 1989**
Zadávající katedra: **Katedra religionistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Student se zaměří na následující otázky: Na jakých teoriích a východiscích stojí spojování fenoménu sekt s fenoménem náboženství, počínaje typologií církev-sekta od Maxe Webera? Dále bude analyzovat odborné diskuse k samotnému fenoménu tzv. sektářství, opět především v perspektivě sociologie náboženství. Co má specificky odlišit sekty od jiných náboženských skupin a nakolik je oprávněné přisuzování negativních charakteristik některými badateli? Zde už bude nutné sledovat především anglosaskou odbornou produkci posledních padesáti let a její vliv na odborné diskuse v ČR. Přitom je nutné pečlivě rozlišovat mezi diskusemi v médiích a odbornou rovinou problematiky.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- BARKER, Eileen, James A. BECKFORD a James T. RICHARDSON.** Challenging religion: essays in honour of Eileen Barker. New York: Routledge, 2003. ISBN 0415309484.
- BECKFORD, James A.** Cult controversies: the societal response to new religious movements. New York: Tavistock publications, 1985. ISBN 0422796409
- HORA, Ladislav.** Problematika tzv. alternativní religiozity a jejího podílu na formování životní orientace mládeže. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. 228 s. ISBN 80-7184-106-4.
- CHMELÍK, Jan.** Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. Praha: Linde Praha, 2001, 172 s. ISBN 8072012657.
- LUŽNÝ, Dušan.** Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. 183 s. Religionistika; sv. 6. ISBN 80-210-2224-8.
- LUŽNÝ, Dušan.** Nová náboženská hnutí. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 8021016450.
- ŠTAMPACH, Odilo Ivan.** Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010. 261 s., [4] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-7429-060-2
- VÁCLAVÍK, David.** Religionistická typologie a taxonomie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 103 s. ISBN 978-80-210-7099-8.
- VOJTÍŠEK, Zdeněk.** Nová náboženská hnutí a jak jim porozumět. 1. vyd. Praha: Beta Books, 2007. 210 s. Beletrie. ISBN 978-80-86851-64-8

Vedoucí diplomové práce:

doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D.

Katedra religionistiky

Datum zadání diplomové práce:

30. března 2018

Termín odevzdání diplomové práce:

30. března 2019

L.S.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

doc. Mgr. Martin Fárek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2018

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 20. března 2020

.....

Jiří Dusík

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Mgr. Martinu Fárkovi, Ph.D. za trpělivost, ochotu, cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále chci poděkovat celé své rodině za podporu ve studiu.

Abstrakt

Název:

Cílem této práce je zjistit, na jakých teoriích a východiscích stojí spojování fenoménu sekt s fenoménem náboženství, počínaje typologií církev-sekta od Maxe Webera. Tato práce představuje, do jaké míry Max Weber ve svém výzkumu primárně vychází z poznatků z monoteistických náboženství. Dále tato práce analyzuje odborné diskuze k samotnému fenoménu tzv. sektářství. V této práci přicházím s vlastní hypotézou, která předpokládá, že rozdělení na sekty a církve je pouze vykonstruované rozdělení, které vychází ze znalostí z jednoho konkrétního náboženského prostředí. Platnost tohoto rozdělení je pak historicky podmíněná. Podle této hypotézy se nejedná o universální koncept, který můžeme aplikovat na různé kultury v současném světě. Práce dále ukazuje, jakým způsobem zahraniční badatelé konstruují své výzkumy v oblasti studia nových náboženských hnutí. Dále se tato práce zabývá otázkou relevantnosti negativních charakteristik, které jsou často přisuzovány sektám. V práci ukazují, jakým způsobem se vedla debata týkající se nových náboženských hnutí v Americe v 60. a 70. letech 20. století. Závěrečná kapitola této práce ukazuje, jakým způsobem byla touto debatou ovlivněna česká badatelská společnost po roce 1989.

Klíčová slova:

Sekta, církev, kult, nové náboženské hnutí, náboženství, typologie, sektářství, destruktivní kultury, ideologie, antikultovní hnutí, dogma

Abstract

Title:

The aim of this master thesis was to determine and find out on which theories the notion of unifying the phenomenon of sects with the phenomenon of religion is based on. Starting with typology of church-sect from Max Weber. This thesis states to what extent Max Weber draws on knowledge from monotheistic religions. The thesis further analyzes professional discussions on phenomenon of "sectarian". The thesis verifies my own hypothesis, which states that researchers who study new religious movements follow up on assumptions made by Max Weber. The thesis shows how foreign researchers construct their scientific findings on studies of new religious movements. Furthermore, this thesis focuses on question of relevancy of negative characteristic which most of the time attributed to sects. It will be shown in which way a debate on religious movements in America in sixties and seventies of 20th century was led. Final chapter will present impacts of said debate on Czech researcher society after year 1989.

Key words:

Sect, church, cult, religion, anticult movements, NRMs, ideology, destructive cults

Obsah

Obsah	8
Úvod.....	9
1. Problematika pojmů sekta a církev	11
1.1. Úskalí plynoucí ze studia sekt a církví	11
1.2. Analýza prvotních předpokladů počínaje dílem Maxe Webera	15
1.3. Co je vlastně sekta a co církev?.....	20
1.3.1. Dvojnáčnost výkladu evangelií jako výchozí bod vzniku sekt	20
1.3.2. Předpoklad doktrinálního jádra sekt a církví	23
2. Moderní přístup k výzkumu NNH z pohledu sociologie	28
2.1. Nové kategorie sekt	28
2.2. Počátek kritické reflexe studia NNH?	30
2.2.1. Snaha opustit dělení na sekty a církve	33
3. Sekty a česká společnost	37
3.1. Sekty jako „strašák“ společnosti v USA	37
3.2. Reakce české společnosti na příchod nových náboženských směrů	41
3.3. Počátky vědeckého studia NNH v Čechách	44
3.3.1. Případy kontroverzních skupin v Čechách.....	49
3.3.2. Důsledek negativních postojů vůči NNH.....	54
3.4. Kritika termínů sekty a církve jako směr výzkumu?.....	58
Závěr	64
Bibliografie	73

Úvod

Ve své práci se zaměřím na otázky týkající se východisek, které nám dovolily vytvořit koncept sekt a církví. S tímto rozdělením poprvé výrazně vystupuje Max Weber. V první kapitole se budu podrobně věnovat Maxu Weberovi a jeho odkazu. Představím jeho hlavní předpoklady a dále uvedu problematiku jeho výzkumu z hlediska vytváření typologie na základě znalostí z monoteistických náboženství. Ve druhé kapitole se podívám na nejznámější sociology, kteří navazovali na Webera. V práci ukáži, jakým způsobem pracovali známí sociologové jako Rodney Stark, William S. Bainbridge, Roy Wallis apod. s Weberovým dědictvím. V této kapitole nastíním, do jaké míry přichází se svým vlastním výzkumem a do jaké míry pouze přebírají Weberovy myšlenky. Ve třetí velké kapitole se pokusím nastínit debatu týkající se nových náboženských směrů od 90. let do současnosti v České republice. Představím zde dvě velké skupiny badatelů. První z nich je skupina zastoupena *Společností pro studium sekt a nových náboženských hnutí*, která de facto utvářela mediální obraz sekt v české společnosti, a druhou skupinou je skupinka několika českých sociologů, kteří tento obraz odmítali. V této části se především pokusím ukázat, jak na první pohled dvě odlišné badatelské skupiny s odlišným přístupem k výzkumu vychází ze stejných předpokladů. V práci budu podrobně analyzovat odborné diskuze k samotnému fenoménu tzv. sektářství především z perspektivy sociologie náboženství.

Postupně v této práci budu sledovat dvě hlavní otázky. První otázkou, kterou se budu zabývat, je: „*Co má specificky odlišit sekty od jiných náboženských skupin?*“ Zde mě bude zajímat argumentační linie badatelů počínaje Maxem Weberem a jeho ideálními typy sekta a církev. Krátce v této části představím, co znamenají ideální typy pro Webera. Na tyto ideální typy navazoval Ernst Troeltsch, který výrazně rozšířil počet definičních znaků sekty, církve a dále podrobněji rozpracoval otázku členství v sektách a církvích. Dále v této linii pokračoval i Richard Niebuhr, který se snažil pochopit, proč je křesťanství rozděleno do několika denominací. Do této badatelské linie se řadí později i Johnson Benton a jeho pojetí sekty, církve a kultu. Ve své analýze se pokusím ukázat, že tato badatelská linie se opírala o výzkumy vztahu mezi nonkonformními, odštěpenými skupinami a etablovanými náboženskými institucemi. Vypadá to, že v tomto významu sekty s sebou nesou původní křesťanský

význam hereze a platnost pojmu sekta je tímto omezena na konkrétní náboženské prostředí, a to jen v určitém časovém horizontu.¹

Druhou otázkou, které se budu ve svém výzkumu věnovat, je: „*Do jaké míry jsou negativní charakteristiky přisuzované sektám specifická pro tato hnutí? Jak s těmito specifickými rysy pracují samotní badatelé?*“ Na začátku budu sledovat linii argumentace zahraničních badatelů týkající se nových náboženských hnutí, která vznikala v 60. letech 20. století a její pozdější vliv na českou společnost po roce 1989. Podle některých lidí to jsou právě negativní charakteristiky, které dělají sekty sektami. V tomto kontextu se pokusím představit, jak se některým antikultovním skupinám v Americe dařilo žít a posilovat strach z neznámých či exotických náboženství a jak na tento jev reagovala badatelská společnost, která byla do jisté míry i těmito hnutími zastíněna. V této perspektivě budu později analyzovat českou badatelskou diskuzi týkající se nových náboženských hnutí.² Pokusím se zde otevřít směr možného myšlení o NNH.

V práci pracuji s hypotézou, která říká, že *rozdělení na sekty a církve vychází z teologických předpokladů ohledně organizace a replikace protestantismu. Výrazně bylo rozdělení na sekty a církve ovlivněno právě protestanským myšlením. Protestantismus je v tomto pojetí používán jako předobraz fungování sekt a církví. Vznik sekt je následně způsoben doktrinálním konfliktem zabývajícím se výkladem článků dané víry.*

---

¹ Pro srovnání například diskuze o pojmu sekta viz BAINBRIDGE, William S., *The Sociology of Religious Movements*, 1st ed., Routledge, New York 1997, page 21–41.

² Zkratka NNH.

1. Problematika pojmů sekta a církev

V této kapitole nejprve ukáži několik hlavních problémů studia nových náboženských hnutí. Dále se pokusím zodpovědět otázku „*Co má specificky odlišit sekty od jiných náboženských skupin?*“. Mou úlohou v této souvislosti bude analýza odborných debat na téma nové náboženské směry. V této kapitole představím badatelskou linii počínaje Maxem Weberem přes práce Ernsta Troeltsche, Richarda Niebuhra či Johnsona Bentona, která se opírá o výzkum vztahu mezi jednou dominantní církví a její odštěpenou částí, tzn. sektou. V této perspektivě budu analyzovat badatelskou debatu a sledovat, jak jednotliví badatelé na sebe navazují a zároveň vycházejí ze stejných předpokladů.

1.1. Úskalí plynoucí ze studia sekt a církví

Na začátku práce musím poukázat na několik problémů ve studiu sekt. Prvním problémem je už samotné vymezení termínů. Termín „sekta“ s sebou zejména v českém prostředí nepochybně nese pejorativní zabarvení obdobné například americkému termínu „cult“. Problém v užívání termínů sekta však dále spočívá v tom, že jde o pojmy, které jsou používány dle libosti badatele a nejsou zde dané přesné hranice. Samotní badatelé se na těchto termínech nemohou shodnout a vznikají zde vášnivé debaty zejména mezi sociology, teology či psychology. Tyto neshody nám poukazují na to, že termíny, jako je sekta, ne zcela jasně odpovídají skutečné realitě. Jinými slovy, teorie sekt nám nedostatečně vysvětluje fungování daných náboženských hnutí. Dalším z velkých problémů je taktéž problematika rozdělení na sekty a církve a její následné aplikování na jiná náboženství. Dnešní badatelé navazují ve výzkumu NNH na Maxe Webera a jeho ideální typy. I když jeho výzkum podrobují určité kritice, stále je zde velice patrná stopa jeho výzkumu. Musíme mít na paměti, že dnešní fungování společnosti je zcela jiné, než tomu bylo v dobách Maxe Webera před více než 120 lety. Dnes již neplatí, že ve státě funguje jedna hlavní státní církev a k ní náleží odštěpená uskupení, čímž myslím sekty.

Snažím se zde poukázat na to, že pojmy a kategorie, jako jsou „náboženství“, „sekta“, „cult“, „církev“, jsou značně problematické. Tyto pojmy v práci budu užívat pouze jako popisné nástroje mého výzkumu. Tyto pojmy považuji pouze jako pracovní

označení ve vztahu ke zkoumaným objektům mého zájmu.³ Z důvodů problematičnosti těchto pojmů budu poukazovat na jejich ideově či teologizující používání zvláště po sametové revoluci v České republice. Zejména se v této práci podívám na to, do jaké míry je oprávněné a čím je podloženo spojování těchto nových náboženských skupin s hrozbou pro společnost a do jaké míry je oprávněné přisuzování negativních charakteristik sektám z pohledu některých badatelů.

Některá náboženská hnutí nelze jednoznačně zařadit do proudu NNH. U těchto hnutí se samotní badatelé nemohou shodnout, zda do proudů NNH patří či nikoli. Konkrétně se jedná například o hnutí Scientologie, Silvovy metody kontroly mysli atd. Tato hnutí totiž nemají žádnou specifickou náboženskou identifikaci. Tyto organizace nevytvářejí žádnou formu organizace, která by mohla odpovídat vymezeným kategoriím sekta, církve, kult, které jsem v práci zmínil. Někteří badatelé tedy v tomto případě přicházejí s novými pojmy, jako je hnutí New Age či tzv. neopohanství. Tito badatelé navrhuji upustit od užívání pojmů sekta, církve a kult. Mezi tyto autory řadíme například Luthera Gerlacha a Virginii Hineovou. Gerlach s Hineovou se vydávají studiem organizační struktury daného hnutí. Tito dva badatelé poukazují na to, že mnoho nových náboženských skupin je uspořádáno na základě zcela rozdílného sociálního fungování. Hnutím, které zkoumají, často chybí jasně nastavené cíle, na nichž se celé hnutí shoduje. Zejména zde právě chybí stejná nauka, etika, morálka a i doktrína. Dále zde neexistuje identifikace členství a konečně tato hnutí nemají ani žádného vůdce. Takováto hnutí oba autoři označují za SPINová hnutí. (Segmented Polycentric Integrated Network).⁴ Na tato hnutí nelze aplikovat žádné ze schémat, které jsem doposud v práci zmiňoval. Jedná se o koncept organizace, kde jsou různá uskupení rozdělena do semi-autonomních, vzájemně propojených, ale nezávislých segmentů. Tato uskupení jsou někdy považována za opozici k centralizované byrokracii. Hineová spolu s Gerlachem vyzorovali, že SPINová hnutí jsou jako „stůl po odříznutí jedné nohy.“ Sociologickými slovy se jedná o typ organice, který se skládá z nezávislých a navzájem soběstačných segmentů, kde každý segment může přežít

---

³ V této práci budu užívat termín *Nová náboženská hnutí (NNH)*, slovo „náboženská“ považuji pouze nástroj k identifikaci těchto skupin.

⁴ GERLACH, L., *Movemets of Revolutionary Change*, in: *American Behavioral Scientist* 14/6, 1971, s. 821.

eliminaci všech ostatních.⁵ Za taková hnutí Gerlach s Hineovou považují například i Scientology či uskupení Haré Kršna. Gerlach s Hineovou nám říkají, že u těchto hnutí je velmi těžké identifikovat nějaké společné znaky, které bychom mohly považovat za vypovídající o jejich religiozitě či zařazení mezi nová náboženská hnutí.

V současném studiu nových náboženských hnutí nalézáme mnoho problémů. Jedním velmi viditelným problémem jsou nedostatky vyplývající zejména z původního kontextu používání pojmů sekta či církev. Původně tyto termíny označovaly něco úplně jiného. Pokud bychom se vydali etymologickou cestou, původ slova „sekta“⁶ znamenalo obecně řečeno následovat ve smyslu následování nějakého učitele či učení.⁷ Cestou etymologického zkoumání slova „sekta“ se však v této práci nevydám, protože etymologie se zabývá pouze původem a vývojem významu slov. V mém výzkumu mě bude především zajímat obsah a význam užití těchto pojmů. Podívám se, kdo a jak s tímto pojmem jako první v souvislostech nějaké argumentace vystupuje a co se tím snaží ukázat.

Dalším z nejviditelnějších problémů je problém kulturní podmíněnosti. Pojmy jako sekta, církev, denominace či kult jsou silně zakořeněny v křesťanství. Jejich přenesení mimo křesťanské tradice s sebou proto přináší značné komplikace. Nejzásadnějším problémem v tomto studiu je, že pojmy, jako jsou sekta, církev či kult, a priori předpokládají, že v daném náboženském systému existují institucionalizované mainstreamové skupiny, které mají dominantní a normotvorné postavení. Vedle nich naopak existují navzájem oddělené, fyzicky i symbolicky, periferní skupiny.⁸ Dostáváme se zde opět k potřebě výzkumu, který nám jasně ukáže přesnou argumentační linii vzniku jevů, jako jsou sekta a církev. V dnešní době, s přívalem nových a nových informací, postupně zjišťujeme, že tento výzkum je potřebný. Pokud o těchto pojmech hovoříme jako o obecných a aplikovatelných univerzálně, neměl

---

⁵ Problematicky zařaditelná uskupení jsou např. Scientologové či hnutí Haré Kršna.

⁶ Výraz sekta přešel určitými úpravami do evropských jazyků z latinského slova *secta* prostřednictvím Vulgáty. V současné Neovulgátě se vyskytuje výlučně ve významu něčeho odseknutého, odříznutého, několikrát v technickém smyslu: *non aedificabis illud de sectis lapidibus* ("nestavěj ho z otesaných kamenů" Ex 20,25)

⁷ ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010, str. 205.

⁸ VÁCLAVÍK, David. „Meze a možnosti religionistického používání pojmů sekta, kult a církev“, *Religio* 1/1, 2005, str. 52.

by být problém v jejich užití v uskupeních, jako jsou například *Brahama Kumári*, *Subud*, *Svědci Jehovovi* apod. Problémy s pojmy a jejich aplikovatelností u těchto uskupení nás však nutí k hlubokému zamyšlení.

Na problematičnost studia NNN poukazuje například i Eileen Barkerová. Barkerová se snaží poukázat na důležitý fakt, že lidé mohou být ovlivněni médii, politickými názory či také etickými zásadami. Samotná komparace konkrétních empirických důkazů je vždy podřízena zájmu sociologů, terapeutů atd., kteří studují nová náboženská hnutí. Nová náboženská hnutí však také často studují antikultovní hnutí, média, právníci či právě zmíněni terapeuti. Barkerová se ve svém výzkumu tedy snaží ukázat, do jaké míry politické a ideologické zájmy zasahují do výzkumu nových náboženských směrů.⁹ Eileen Barkerová ve studiu NNH jde jiným směrem než ostatní badatelé. Barkerová se snaží poukázat na určitou badatelskou angažovanost ve výzkumu NNH. Jinými slovy, badatelé jsou často ve výzkumu NNH ovlivněni ideologiemi. Žádný výzkum tak nemůže být nikdy zcela objektivní a bez hodnotícího charakteru. Výsledkem takového výzkumu je zkreslený obraz reality, kdy výzkum je podřízen určité ideologii. Barkerová ve svém výzkumu rozlišuje dvě sociální reality. První sociální realita je pro ni primární a druhá je sekundární. Primární sociální realita je pro ni konstruktem přímých a nepřímých interakcí mezi členy NNH hnutí a zbytkem společnosti. Sekundární sociální realitu chápe jako konstrukt, který je tvořen veřejným míněním, sociology, psychology atd.¹⁰

Většina badatelů, kterým se budu v práci věnovat, vychází především z historicko-genealogické klasifikace. Vedle Ivana Štampacha zde můžeme nalézt také Prokopa Remeše¹¹, Gordona J. Meltona¹² nebo Davida V. Barreta¹³. Tito badatelé třídí nová náboženská hnutí podle genealogické vzájemné podobnosti s nějakou hlavní tradicí. Často je tato hlavní tradice křesťanství. Ve svém výzkumu vychází z přímých odkazů daného hnutí na danou náboženskou tradici. Dále ve svém výzkumu

---

⁹ BARKEROVÁ, Eileen, *The Scientific Study of Religion? You Must Be Joking!*, in: *Journal for the Scientific Study of Religion* 34/1995, str. 287–310.

¹⁰ Tamtéž na str. 287–310.

¹¹ REMEŠ, Prokop, „Nebezpečné virózy“, *AD* 1992/5, 1992, str. 15.

¹² MELTON, J. Gordon, James A. BEVERLEY, Constance M. JONES a Pamela Susan NADELL. *Melton's encyclopedia of American religions*. 8th ed. Detroit: Gale Cengage Learning, c2009.

¹³ BARRETT, D. V., *The New Believers: Sects, Cults and Alternative Religion*, London: Casell and Co. 2001.

porovnávají různé charakteristické rysy a snaží se k nim přiřadit danou tradici. Tento způsob je však na badatelské úrovni velice často odmítán, neboť je neprokazatelný. Výsledkem tohoto postupu je, že některá hnutí jsou řazena do rozdílných skupin podle preference samotného autora. Jako příklad mohu uvést Scientology, kteří jsou někdy řazeni mezi hnutí lidských potencií a jindy se na základě scientologické mytologie řadí mezi UFO kultury.¹⁴ Musíme mít vždy na paměti, že samotný badatel je vždy ovlivněn ve svém výzkumu vnějšími i vnitřními faktory, které do jisté míry ovlivňují výsledky jeho výzkumu.

V této části práce chci poukázat na to, že ve studiu NNH máme mnoho problémů, kterým se ve výzkumu můžeme věnovat. Problémy jsou často terminologického, klasifikačního či organizačního typu. Konkrétně se jedná o nedostatečné vymezení termínů, kulturní nepochopení, rozšiřování definic a kategorií (které nám reálně daný jev nevysvětlí) atd. V práci se zaměřím na teoretická východiska, která dala vzniknout těmto problémům. Podívám se na první badatele, kteří teorii církve a sekty chápali jako teoreticko-konceptuální rámec pro interpretaci forem náboženských organizací.¹⁵ S takovýmto pojetím výrazně vystupují tři významné postavy; Max Weber (1864–1920), Ernst Troeltsch (1865–1923) a Richard Niebuhr (1894–1962). V další části práce se pokusím představit, co tento přístup opravdu na poli vědy přinesl a do jaké míry byly následující generace těmito osobnostmi ovlivněny. Zaměřím se na argumentační linie těchto badatelů.

1.2. Analýza prvotních předpokladů počínaje dílem Maxe Webera

V této části práce budu analyzovat prvotní předpoklady badatelů. Nejprve se podrobně zaměřím na hlavní předpoklady Maxe Webera (1864–1920). Zejména se budu věnovat jeho sociologickému vysvětlení náboženství jakožto sociálního jevu. Dále se podívám, z jakých zdrojů a kulturních oblastí Weber vycházel při vytváření své metodologie. Chci zde zmínit, že dnes ve většině zemí euroamerického okruhu velmi těžko můžeme mluvit o církvi (jako protipólu sekty) jako o státní církvi. Nemůžeme

---

¹⁴ Tato problematika je podrobně shrnuta v práci Davida Václavíka – *Historicko-genealogické klasifikace nových náboženských hnutí* např. v knize VÁCLAVÍK, David. *Religionistická typologie a taxonomie*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

¹⁵ VÁCLAVÍK, David. „Meze a možnosti religionistického používání pojmů sekta, kult a církev“, *Religio* 1/1, 2005, str. 31–32.

mluvit o žádné jasně dominantní církvi v dané oblasti, jako tomu bylo v dobách Maxe Webera.¹⁶ Pokusím se poukázat na určitá úskalí studia komparace sociologických jevů vyskytujících v Evropě. Zde se budu věnovat zejména jejím historickým podmíněnostem. Dále se zaměřím, jakým způsobem Weber hovoří o sektách a v jakém kontextu. Pokusím se představit, jak a v jaké míře Max Weber ve svém výzkumu vychází z poznatků o monoteistických náboženstvích a v čem je toto východisko výzkumu problematické.

Max Weber je především známý badatel, který se věnoval klasifikaci náboženských skupin. Na jeho klasifikace později navazují badatelé jako Ernst Troeltsch, Richard Niebuhr atd. Max Weber se dle sociologů, religionistů a psychologů snažil o vysvětlení vlivu náboženství na formování společnosti. Weberovo dílo, které se dostalo do hledáčku sociologů, byla *Protestantská etika a duch kapitalismu*.¹⁷ V této práci rozpracovává svoji tezi, která se zabývá „spřízněnou volbou“ mezi určitým moderním kapitalistickým duchem a náboženskými základy etiky povolání ve smyslu racionální metody vedení života. Právě tento koncept dle Webera měly rozpracovat různé asketické proudy protestantské reformace v západní Evropě a Severní Americe. Weber se v tomto kontextu snaží analyzovat zejména jeden směr korelace, a to vliv určitých variant protestantismu (luterství, kalvinismus) na vývoj kapitalistického ducha. Již v úvodní části této práce se Weber zamýšlí nad úkazem, kdy podnikatelské vrstvy společnosti, vlastníci kapitálu, mají v relativně větší míře protestantské vyznání. Weber se tedy snaží zjistit, co za to může. Postupně si všimá, že protestanti mají sklon podporovat ekonomický racionalismus.¹⁸ Jinými slovy se snažil nalézt vznik moderního kapitalismu skrze náboženské porovnání jedné dominantní církve a její odštěpené části, a to sektou. Weber si uvědomuje, že protestantská hnutí více podporují rozvoj ekonomiky nežli tradiční církve. Právě na tomto díle vidíme, že v jeho chápání ve státě funguje jedna dominantní církev (katolicismus) a proti ní stojí v určitém kontrastu jiné uskupení, což je sekta (v jeho pojetí protestantismus), která je podnikatelsky aktivnější.

---

¹⁶ BAINBRIDGE, William S., *The Sociology of Religious Movements*, 1st ed., Routledge, New York 1997, page 21–41.

¹⁷ Více o tomto díle například v knize WEBER, Max a Miloš HAVELKA. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh, 1998, str.185–240.

¹⁸ WEBER, M. 1998. *Protestantská etika a duch kapitalismu*. V WEBER, M. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh, 1998, s. 185–245.

Dle amerického sociologa Kevina Christiana se měl Weber snažit o to, aby sociologie byla schopná empatické interpretace získaných dat. Pomyslným výsledkem měla být srovnávací metodologie, která by používala tzv. ideální typ. Tento ideální typ byl z pohledu Webera chápán jako určitý mentální konstrukt, který se zakládá na relevantních empirických komponentech. Měl tak být vytvořen badatelský nástroj ke komparaci různých objektů zájmů badatele.¹⁹ V této perspektivě měl Weber používat právě pojmy, jako jsou *sekta* a *církev*. Tyto dva pojmy považoval za příklady ideálních typů, které se dají vzájemně srovnávat. Tuto typologii aplikoval na náboženství, kde pojmy sekta a církev sloužily pouze k badatelskému porovnávání.

*Ideální typ*²⁰ je jeden z Webrových nejdůležitějších a nejcharakterističtějších pojmů. Ideální typy měly zpočátku sloužit jako strukturní prostředek pro vypracování smyslu a významu společenských jevů a procesů, později i pro jejich srovnávání, tedy jako prostředek „objektivního“ zpracování dat kvalitativní povahy. V posledním období tvorby se charakter "ideálního typu" postupně měnil, a nakonec se výrazně přiblížil k tradičnějšímu pojetí "pouhého" společenskovedního pojmu jakožto zvláštní formě generální výpovědi o skutečnosti.²¹

Ideální typy tedy měly souviset s určitou hodnotovou neutralitou. Ideální typy tedy měly být pro Webera jedinou možností, jak poznat skutečnost a současně i minulost dané kultury. Ideální typy také měly tvořit podpůrnou funkci pro komparaci. Příklad ideálního typu Weber demonstroval na příkladu ideálního typu středověkého městského hospodářství. Snažil se o vytvoření jakéhosi ideálního typu, který by se svojí povahou co nejlépe přiblížil realitě. Jako metodu zvolil vytvoření typů na základě specifických zájmů. Jednalo se o spojování jednotlivých rozptýlených historických jevů a rozřídění jejich významů na základě jednostranného hlediska, například jejich hospodářského významu apod. Jednotlivý myšlenkový obraz, který tímto spojením vznikl, se ve své úplnosti ale nikdy a nikde nevyskytoval. Úkolem historie mělo být zjistit, jak se realita onomu ideálnímu obrazu přibližuje či oddaluje. Dalším úkolem bylo zjistit, do jaké míry se dá vyjádřit ekonomický charakter určitého města

---

¹⁹ CHRISTIANO, Kevin J., William H. SWATOS a Peter KIVISTO. *Sociology of religion: contemporary developments*. Third edition. Lanham: Rowman & Littlefield, str. 100.

²⁰ Německy Idealtypus

²¹ WEBER, Max. *Sociologie náboženství*. Praha: Vyšehrad, 1998, str. 53.

jako měšťko-hospodářský.²² Jinými slovy, tyto ideální typy měly vystihovat fenomény, které v reálném světě existovaly. Měl to být určitý postup, jak hovořit o světě, kde hlavním východiskem byl určitý druh generalizace.

Weberovy úvahy se staly stavebním kamenem pro terminologii, podle níž má být sekta uzavřená náboženská společnost, zatímco její protějšek je univerzální organizace. Jako příklady sektářského typu organizace uvádí baptisty, independenty a kongregacionalisty.²³

„Naproti tomu je vlastností každé "sekty" v pravém technickém smyslu slova, o čemž promluvíme později, že její uzavřená společnost se opírá o jednotlivé místní obce přímo jako o svou základnu. Od tohoto principu, který v protestantismu zastávají baptisté a independenti a potom kongregacionalisté, vedou plynule přechody až k typické organizaci reformované církve, která i tam, kde je skutečně univerzální organizací, přece podmiňuje členství smluvním vstupem do jednotlivé obce.“²⁴

Snažím se poukázat na to, že Weber některá reformovaná hnutí považuje za ideální typy a označuje je jako *sekty*. Tyto ideální typy porovnává s katolickou církví jako ideálním typem *církvě*. V tomto příkladu Weber vychází z poznatků z náboženského chování v obcích ve středověku. Na venkově dle něho převládl více protestantismus než ve větších městech. Zmiňuje, že luterství samo o sobě se má vymezovat proti kalvinismu a většině dalších protestantských sekt. Weber se snaží ukázat, že reformace bojovala proti byrokracii, která je spojena s autoritativní církví zastoupena hlavním náboženstvím, které má přímé vazby na panovníka.²⁵ Při vytváření své typologie na sekty a církve Weber vycházel z předpokladu členství v daných skupinách. Z tohoto pohledu chápal církve jako inkluzivní organizaci. Členové církve jakožto ideálního typu získávali členství již svým narozením. Členství v církvi dle Webera není rozhodnutím z vlastní vůle participujícího člena. Oproti tomu sektu Weber chápe jako exkluzivní sociální skupinu. Členství v této skupině pak považuje za výsledek svobodné volby jedince. Sekta dle Webera má mít přísná kritéria pro vstup nových členů. Mezi tato kritéria patří především dodržování předepsaných norem a také

---

²² Tamtéž na str. 75.

²³ Tamtéž na str. 183.

²⁴ Tamtéž na str. 183.

²⁵ Tamtéž na str. 202.

vysoký stupeň identifikace s danou skupinou a jejím posláním. V sektách má být dále kladen velký důraz na potřebu aktivní účasti členů. Nejméně důležitým atributem pro sekty je jejich pocit vyvolenosti a jedinečnosti.²⁶ Weber zde vychází z prostředí protestantské reformace. Naráží zde na jejich vymezování se proti katolické církvi. Protestantská hnutí se měla silně vymezovat vůči pokrytecké a hlavně (dle protestantů) morálně upadající katolické církvi.²⁷ Weber sektu chápe po vzoru protestních hnutí jako skupinu, která se vymezuje vůči státu a chce být financována pouze ze svých zdrojů. Tím si chce zajistit určitý stupeň neutrality. Velkým rozdílem mezi církví a sektou je i jejich důraz na prožitek. Weber se domnívá, že v sektě je dále kladen velký důraz na emocionální prožívání bohoslužeb a vytváření specifické náboženské atmosféry.²⁸ Weber tedy ve svých úvahách vychází ze zkušenosti z protestantské reformace. Právě zkušenost z uspořádání společnosti v Německu před více než 120 lety byl základem pro vytvoření jeho metodologie.

V této části výzkumu se snažím ukázat, že Max Weber chápal své ideální typy jako fenomény, které se v reálném světě dle něho do jisté míry nacházejí. Měl to být určitý způsob, jak o světě hovořit, kde hlavním nástrojem byla určitá míra zobecňování. Jinými slovy se snažil vysvětlit konkrétní jevy ve společnosti. V našem výzkumu je velice důležitá linie vnímání jevů, jako jsou církve a sekty. Weber chápal církve jako dominantní uskupení, které je pevně ukotvené v daném státě. Církve do jisté míry participuje na fungování státu, zatímco sekta je malé uskupení (v jeho výzkumu takto chápal reformní hnutí, jako bylo luterství či kalvinismus), které se nějakým způsobem vymezuje vůči okolní společnosti, která je zastoupena církví. Musím zde uvést, že takovéto fungování společnosti odpovídá pouze dobově uspořádané společnosti v Evropě v dobách reformace. Tento způsob nelze aplikovat, jak uvedu později, na moderní společnost, kdy ve státě již nefunguje výlučně jedna dominantní církev.

---

²⁶ Max Weber: Sociologie náboženství, Praha: Vyšehrad, 1998, str. 292–296.

²⁷ Luther například hlásal, že s Bohem se může spojit každý z nás skrze své srdce. Nepotřebujeme dle něho k tomu nějakého zprostředkovatele v podobě institucionalizované katolické církve.

²⁸ Max Weber: Sociologie náboženství, Praha: Vyšehrad, 1998, str. 230–247.

1.3. Co je vlastně sekta a co církve?

V této podkapitole se budu podrobněji věnovat badatelům, kteří ve svém výzkumu navazovali na Maxe Webera nebo z něj vycházeli. Tito badatelé se snažili nějakým způsobem odlišit církve a sektu. Prvním badatelem, kterému se budu věnovat, je Ernst Troeltsch. V práci mě bude zajímat, jakým způsobem Troeltsch pracuje s Maxem Weberem a jaké předpoklady při tom užívá. Pokusím se u Troeltsche ukázat, že v jeho perspektivě sekta i církve vycházejí ze stejného předpokladu, čímž je zejména rozpor v evangeliích. Různé pojetí výkladu evangelií umožnilo dle Troeltsche rozvoji sekt. Pokusím se zde dokázat, že Ernst Troeltsch ve své podstatě taktéž předpokládá dominantní církve ve státě a jako její protiklad dále předpokládá menší uskupení, které je pro něho sekta. Dalším badatelem bude Richard Niebuhr a jeho chápání sekty a církve. Pokusím se zde ukázat, že tyto badatelé vycházejí ze stejných předpokladů jako Max Weber. Ukáži, že jejich výsledky výzkumu určitým způsobem korespondují pouze se vznikem protestantismu a jeho fungováním.

1.3.1. Dvojznačnost výkladu evangelií jako výchozí bod vzniku sekt

Ernst Troeltsch staví na Weberově typologickém rozdělení sekta a církve. Tyto dva pojmy podrobně rozpracoval v knize *Sociální učení křesťanských církví*.²⁹ V tomto díle se snaží Troeltsch rozpracovat pomocí typologie sekta-církve vztah mezináboženské zkušenosti a různé druhy sociálního učení. Troeltschovi se Weberovo rozdělení na sekty a církve příliš nelíbilo, a přichází tedy s přidáním něčeho nového. Za prvé přesunul důraz z formy organizace na náboženské chování. Za druhé akcentoval pojem přizpůsobení se jako základní hledisko diferenciací mezi různými náboženskými styly, které byly v té době označovány pojmy sekta a církve. Za třetí dvojici pojmů sekta a církve doplnil o třetí pojem. Tento pojem byla tzv. mystika.³⁰

Troeltsch konkrétně říká, že církve je typ organizace, která je velmi konzervativní, ale na druhé straně do jisté míry přijímá sekulární řád společnosti pod tlakem převládající společnosti. V podstatě se církve dle Troeltsche snaží uspokojit

---

²⁹ TROELTSCH, Ernst. *The social teaching of the Christian churches*. Louisville, Ky.: Westminster/John Knox Press, 1992.

³⁰ CHRISTIANO, Kevin J., William H. SWATOS a Peter KIVISTO. *Sociology of religion: contemporary developments*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, str. 88.

náboženské potřeby lidí. Oproti tomu sekty jsou malými uskupeními, které touží po osobním vnitřním zdokonalení. V sektě vládne silný vztah mezi jedinci daného uskupení. Zároveň navenek jsou sekty k okolnímu světu lhostejné, stejně tak k státu či společnosti.³¹ Obě uskupení sekty i církve jsou dle Troeltsche blízce propojena s aktuálním děním a rozvojem ve společnosti. Plně rozvinutá církve využívá dle Troeltsche státu a vládnoucí vrstvy ke svému fungování. Církve se v tomto pojetí v podstatě snaží stabilizovat a určovat sociální řád. Sekty jsou naopak spojeny s nižšími třídami společnosti, které stojí proti státu a převládající společnosti. Sekta se snaží oproti církvi získávat lidi zdola. To znamená, že se zaměřuje na nejnižší společenské třídy.³² V Troeltschově pojetí sekty a církve vycházejí z rozkolu, které je zapříčiněno dvojznačností evangelií. Sekty jsou pro něho konkrétně jen radikálnější podobou uctívání boha. Sekty i církve mají společný výchozí bod, a to evangelium. Různé pojetí křesťanské doktríny dle Troeltsche zapříčinilo vznik sekt, které si svoji víru vykládají po svém. V jeho perspektivě tedy církve i sekty vycházejí ze stejného bodu, a to je uctívání Boha.³³ Zde Troeltsch, stejně tak jako Max Weber, navazují na vznik protestantismu, který poukazoval na pokřivené pojetí evangelií katolickou církví.

Troeltsch chápal církve jako instituci, která se plně ztotožňuje s daným společenským řádem a spolu s vyvolenou sociální skupinou se snaží udržet daný společenský řád. Církve dle Troeltsche představují konformistické organizace a jejich cílem je zahrnout pod sebe co nejvíce lidí. To má za důsledek upuštění od některých svých původních zásad a principů. Sektu po vzoru Webera Troeltsch chápe jako malou sociálně marginální skupinu, která se vymezuje vůči okolní společnosti. Rozkol mezi církví a sektou v Troeltschově podání je zapříčiněn nemožností rozvinout původní (křesťanské) náboženské učení. Sekta se tedy dle Troeltsche snaží o rozvinutí původního náboženství, od kterého bylo postupem času upuštěno.³⁴ Dalším typem, se kterým Troeltsch přichází, je mysticismus. Mysticismus chápe jako jakousi střední cestu, která klade důraz na radikální náboženský individualismus. Mysticismus u Troeltsche dobře vystihl Michael Hill:

---

³¹ TROELTSCH, Ernst a Olive WYON. *The social teaching of the Christian churches*. New York: The Macmillan Company, str. 331.

³² Tamtéž na str. 332.

³³ Tamtéž na str. 340.

³⁴ YORK, Michael. *The emerging network: a sociology of the New Age and neo-pagan movements*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, c1995, str. 237.

„Mysticismus je charakterizován u Troeltsche v termínu vzrůstajícího individualismu, kde není pochopení pro organizované členství. V tomto uskupení je kladen velký důraz na důležitost svobody pro výměnu myšlenek. Izolovaný jedinec získává na nejvyšší důležitosti. Tyto skupiny nemají svatost institucí typu církev, ani radikalismus sekt. Časem se tento třetí typ stane převládajícím. To znamená, že vše směřuje k vytváření sdružení lidí, kteří sdílí stejné myšlenky.³⁵

Hill se zde snaží především ukázat na to, že kategorie mystických skupin u Troeltsche inspiruje vznik pozdějších kultů. Vznik kultů v sociologickém diskurzu se začíná objevovat ve třicátých letech 20. století.³⁶ Hillův názor, že právě zde pramení předobraz kultů, podporují mnozí badatelé. Právě Troeltschova klasifikace měla být základním metodologickým rámcem pro další užívání pojmů sekta, církev a kult ve výkladech nových náboženských skupin.³⁷ Právě daný individualismus má být charakteristický pro kulty. Má se tedy jednat o uskupení lidí, kteří sdílejí určitý názor či myšlenky.

S odstupem času se však objevovala kritika zejména kvůli východiskům, ze kterých Troeltsch vycházel. Troeltsch vycházel především z křesťanského prostředí, stejně tak jako Weber. Troeltschovo východisko vzniku rozkolu mezi sektou a církví je právě dvojí pojetí výkladu evangelií. Troeltschova typologie byla později celkově kritizována za přílišné zobecňování. Nelze ji aplikovat univerzálně, nemá široké pole působnosti. Dále byla kritizována za její analytickou stránku, neboť vychází, jak jsem již zmínil, zejména z rozkolu uvnitř křesťanského náboženství. Nelze ji považovat za základní stavební kámen sociologie. V sociologii pro tento druh výzkumného postupu existuje i jistý název, tzv. „Troeltschův syndrom“³⁸, což je zmatečný Troeltschův teologický výzkum Weberovy sociologie.³⁹ Sociologie samotná si postupem času začala všimnout toho, že Troeltschův výzkum není zcela vypovídající, a dala mu nálepkou teologického výzkumu. V Troeltschově výzkumu mi zcela není

---

³⁵ HILL, Michael, *Sociology of Religion*, London: Heinemann 1973, str. 55.

³⁶ Howard Becker poprvé užil termínu kult ve své knize *Systematic Sociology on the Basis of Beziehungslehre and Bildungslehre of Leopold von Weis* (1932). Podobně jako mystická skupina je i kult podle Beckera typický zejména svým individualismem a důrazem na osobní prožitek.

³⁷ STARK, R. & BAINBRIDGE W. S., *The future of Religion. Secularization, Revival, and Cult Formation*, Berkley: California university Press 1985, s. 21.

³⁸ Více o problematice a vzniku kultu nalezneme v W. H. SWATOS, Jr., "Church-Sect and Cult," *Sociological Analysis* 42(1981): 17–26

³⁹ YORK, Michael. *The emerging network: a sociology of the New Age and neo-pagan movements*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, c1995, str. 240.

jasné, co je a co není mystická skupina. Za mystickou skupinu v podání Troeltsche by se dalo považovat například i politické hnutí. Politická hnutí jsou taktéž utvářeny lidmi, kteří mají stejné myšlenky a stejný názor. Pro můj výzkum je však důležité si uvědomit, že právě zde vzniká půda pro pozdější diskuze o kultech. U Troeltsche z původně „neutrálních“ Weberových ideálních typů vznikají pojmy silně teologicky založené.

Pro shrnutí sledované linie chci poukázat na návaznost Troeltsche na Webera. Troeltsch, stejně jako Weber, předpokládá jednu hlavní dominantní církev, která je plně etablována ve státě. V protikladu k této dominantní církvi stojí malé uskupení, a tím je sekta. Troeltsch, stejně tak jako Max Weber, poukazuje na to, že sekty se zaměřují na nejnižší společenské třídy. Konkrétně se sekty zaměřují svým působením na získávání členů zdola (od nejnižších společenských tříd nahoru), zatímco církve postupují naopak (od nejvyšších společenských tříd dolů). Troeltsch ve svém výzkumu předpokládá, že sekty vznikají dvojznačností evangelíí. Právě tato dvojznačnost dovoluje kriticky vystupovat sektám proti církvím. Troeltsch se netají svým teologickým pohledem vycházejícím z výzkumu křesťanské historie. Weber ve svém výzkumu vychází ze společenské situace v jeho době a klade větší důraz na třídní (sociální) nevyrovnanost, přičemž Weber považuje za své ideální typy sekty právě protestantská hnutí, která se vymezují proti hlavní dominantní církvi. Do jisté míry mohu říci, že Weberův i Troeltschův výzkum je stejný. Troeltsch se ale netají svým teologickým pohledem ve výzkumu a jasně říká, že hlavní rozkol je v křesťanské doktríně. Max Weber svými ideálními typy pouze maskuje stejné předpoklady, které sdílí s Troeltschem, a těmi jsou rozkoly v nauce jednoho hlavního náboženství, které pomohly vzniku sekt a církví.

1.3.2. Předpoklad doktrinálního jádra sekt a církví

Na Maxe Webera a Ernsta Troeltsche postupně navazuje a rozpracovává jejich výzkum i známý sociolog Helmut Richard Niebuhr. Niebuhr se dlouhodobě zajímal o oblast sociologie a v roce 1929 publikoval svoji knihu *The Social Sources of Denominationalism*.⁴⁰ V této knize se Niebuhr domnívá, že popisným prvkem sociální společnosti je teologická rozličnost. Max Weber a Ernst Troeltsch představili

---

⁴⁰ NIEBUHR, H. Richard. *The social sources of denominationalism*. New York: Meridian Books, 1957.

dle Niebuhra, do jaké míry jsou důležité rozdíly v sociálních strukturách náboženských skupin v jejich doktrinálním následování. Rozdíly jsou dle Niebuhra dobře viditelné v členství daného uskupení. Primárně v tom, že noví členové v církvi se rodí, zatímco do sekty se lidé přidávají. Církev je tedy inkluzivní organizací s národním přesahem a důrazem na univerzálnost evangelií. Oproti tomu sekty jsou exkluzivního charakteru, neboť se spíše zaměřují na jednotlivé prvky v křesťanství a zdůrazňující etické požadavky.⁴¹ Niebuhr zde navazuje na Webera a Troeltsche, přičemž církev je pro něho typem organizace, která je dominantní a pevně spojena se státem. Dále uvádí, že církev si nárokuje výlučný univerzální výklad evangelií.

Rozdíly v členství jsou dle Niebuhra dané strukturou důsledků v rozdílném pojetí etiky a doktríny. Instituce v církvích dle Niebuhra přirozeně kladou větší důraz na potřebu milosti, kterou spravují. Jde v podstatě o doktrinální systém, který církev postupem času zformulovala. V tomto systému je přesně vymezeno učení a zákony církve. Církev dle Niebuhra kladou větší důraz na náboženské zkušenosti (prožitky). Sekty se zaměřují především na vztah mezi svými jednotlivci. Odmítají oficiálního duchovního vůdce a spíše preferují důvěru v inspirativně založeném vedení než v teologické či liturgické experty. Církev je dle Niebuhra inkluzivní sociální skupina, která je úzce spojena s národními ekonomickými a kulturními zájmy. Přirozeně mají být církevní zákony dle Niebuhra ústavně zasazené v etice dané civilizace a musí reprezentovat morálku majoritní společnosti.⁴² Sekty jsou pro něho minoritními skupinkami, které odmítají participaci na tomto světě. Niebuhr říká, že se sekty drží své houževnatosti v interpretaci křesťanské etiky a preferují izolaci před kompromisem. Dále se sekty odmítají účastnit vlády a odmítají války.⁴³

Jinými slovy se Niebuhr snažil vysvětlit, proč se křesťanství rozdělilo do několika denominací. Snaží se hledat odpovědi na otázky: proč se křesťané nebyli schopni soustředit do jedné hlavní církve, proč stále vytvářeli nová a nová odvětví v rámci křesťanství? Ve svém výzkumu kombinuje dva koncepty. Prvním z těchto konceptů je úprava ideálních typů od Maxe Webera. Při hledání odpovědí na otázky, které si definoval, přichází s příkladem s modlitbou. Samotná modlitba nám má

---

⁴¹ Tamtéž na str. 17.

⁴² Tamtéž na str.18.

⁴³ Tamtéž na str.19.

dle Niebuha poskytnout ten nejlepší příklad rozdělení mezi církví a sektou. V kostelech se dle něho věřící lidé setkávají s ostatními členy komunity (církev) a sdílejí jednotnou víru.⁴⁴ Dle Niebuha se lidé v církvi modlí k bohu, který žije někde v nebi. Lidé v sektě se však modlí taktéž k bohu, kterého ale sami na vlastní kůži cítí. Lidé žijící v sektě jsou tedy k Bohu blíže než lidé, kteří jsou v církvi a pravidelně navštěvují kostel. Klíčem k Niebuhrově teorii je předpoklad, že úspěšné náboženské organizace se vždy časem posunou ve svém očekávání od tohoto světa k tomu příštímú.⁴⁵ Tímto vlastně předpokládá, že všechna nová hnutí se musí časem obrátit k očekávání lepšího života po tomto životě.

Niebuhr tedy předpokládá, že církve a sekty se liší zejména svým přístupem k uspokojování lidských náboženských potřeb. Sekty dle Niebuha mají uspokojovat náboženské potřeby vycházející z potřeb obyčejných lidí, neboť se více zaměřují na širokou společnost. Církve naopak uspokojují potřeby pouze střední a vyšší třídy společnosti. Tento rozkol dle Niebuha má za příčinu právě rozdělení křesťanství do různých denominací. Výsledkem jeho výzkumu měl být poznatek, že čím více dané náboženské uskupení roste, tím více se tento rozdíl vytrácí. V Niebuhrově perspektivě se tedy jinými slovy postupem času stane ze sekty církev.⁴⁶ Sekta dle Niebuha byla vždy chápána jako nestabilní typ náboženské organizace, která má tendenci se v průběhu času přeměnit do podoby církve. Určitou roli v tom dle Niebuha hraje nová generace členů sekty. Nová generace lidí v sektě nemá takové tendence se vymezovat vůči okolní společnosti jako stará generace.

„Vzhledem ke své podstatě mají sektářské typy organizační hodnotu pouze pro jednu generaci. Děti, které se narodí první generaci dobrovolných členů, začínají vytvářet ze sekty církev dávno předtím, než dosáhnou věku zdrženlivosti ... Zřídka kdy se druhá generace drží odsouzení, které zdědila po svých otcích. Tím, jak generace střídá generaci, se izolace od světa stává stále více problematictější.“⁴⁷

V protestantské historii byly sekty vždy dle Niebuha skupinou, která vznikla z opovrhované chudé menšiny nábožensky nespokojených lidí. Sociální charakter

---

⁴⁴ STARK, Rodney. *Sociology*. 6th ed. Belmont, Calif.: Wadsworth Pub. Co., c1996, str. 433.

⁴⁵ Tamtéž na str. 433.

⁴⁶ Tamtéž na str. 433.

⁴⁷ NIEBUHR, R., *The Social Sources of Denominationalism*, str. 19–20.

sektářství byl postupně upraven v průběhu přirozeného procesu narození a smrti. Touto změnou nastává právě změna v doktrínální a etické struktuře daného uskupení. Niebuhr tvrdí, že sektářství je platný typ organizace pouze pro první generaci členů daného hnutí. Před příchodem druhé generace sekty musí dle Niebuhra vytvořit instituce, které se starají o nauku (doktrínu, etiku atd.), která bude předána právě té druhé generaci. Druhá generace členů daného hnutí však nemá už takový zápal, jako měla ta první generace. S tím přichází i problém izolace, kdy izolace od okolní společnosti se stává čím dál tím těžší. S postupem času sekty získávají určitý majetek, a tím musí upouštět od své původní askeze. Postupně tedy mají v sektě přicházet kompromisy v oblasti etiky, morálky a doktríně. V sektě se postupem času začne vytvářet vedení, které se stará o náboženství, školství (učení nauky) a taktéž se postupně objevují experti na náboženství. Jinými slovy Niebuhr říká, že postupem času se ze sekty stane církev.⁴⁸ Niebuhr ve svém výzkumu vycházel, stejně tak jako Weber, ze vzoru fungování středověkého evropského města. Niebuhrův výzkum nám ve své podstatě říká, že každá sekta se dříve nebo později stane církví, po vzoru protestantských uskupení. Tento proces je ve své podstatě nekonečný, neboť z každé církve se postupem času odštěpí další sekta, ze které postupem času vznikne církev.

Niebuhr, stejně tak jako Troeltsch, navazuje na dvojí rozličnost výkladu evangelií. Jinými slovy, Niebuhr, stejně tak jako Troeltsch, předpokládá, že sekty vznikají z různého pojetí nějakého doktrínálního systému. Dle Niebuhra sekta postupem času musí vytvořit různé instituce (v důsledku zvyšování svého bohatství), které budou fungovat a řídit členy daného hnutí. Tím, jak sekta roste, se pomalu vytrácí její izolovanost. Jako argument Niebuhr užívá příklady z protestantské historie (zejména své tvrzení opírá o vznik některých anglikánských církví jako např. Half-Way Covenant v Nové Anglii).⁴⁹ Niebuhr vychází ze stejného předpokladu jako Weber a Troeltsch, kde předpokládá jednu dominantní církev, která je pevně etablovaná ve státě. Církev chápe jako instituci nositele morálky, etiky a doktríny. Sekty dle Niebuhra odmítají následovat oficiální duchovní představitele a kladou raději větší důraz na vztah mezi jednotlivými členy. U Niebuhra se taktéž objevuje názor, který říká, že sekty následují „inspirovanou“, tedy charismatickou osobu (první takovou osobou byl Ježíš,

---

⁴⁸ Tamtéž na str. 20.

⁴⁹ Tamtéž na str. 19.

dále Luther atd.). V Niebuhrově, oproti Weberovi či Troeltschovi, výzkumu je nové pouze nekonečné cyklické pojetí vzniku sekty a církve. Jinými slovy, do výzkumu nových náboženských směrů Niebuhr přinesl směr, který předpokládá, že ze sekty se nutně postupem času stane církev.

V další kapitole se pokusím představit, jakým způsobem „moderní“ přístup k sociologii náboženství navazuje na Maxe Webera, Niebuhra a Troeltsche. Poukáži na to, že ve své podstatě novodobí badatelé zabývající se výzkumem NNH pracují se stejnými předpoklady jedné hlavní dominantní církve a k ní odštěpené sekty jako Max Weber a další. Dále se budu věnovat otázce negativních charakteristik, které jsou často spojovány se sektou.

2. Moderní přístup k výzkumu NNH z pohledu sociologie

Na Troeltschovo a Niebuhrovo vymezení sekty a církve jako kategorii popisující typy náboženských skupin, a případně i dynamiku jejich vývoje, navázali v druhé polovině 20. století mnozí další badatelé, kteří se pokoušeli tyto kategorie dále specifikovat, případně do větších podrobností také analyzovat kontinuum mezi nimi. K významným inovacím z pohledu sociologie patří v tomto ohledu především koncepce Milтона J. Yingera, Rodneyho Starka, Williama S. Bainbridge a Roye Wallise. V této kapitole se pokusím představit, že výše zmínění badatelé pracují se stejnými předpoklady a východisky jako Max Weber. Ukáží, že ve své podstatě taktéž předpokládají jednu hlavní dominantní církev a s ní porovnávají ostatní hnutí (dle Webera sekty).

2.1. Nové kategorie sekt

Na Ernsta Troeltsche navazuje známý sociolog John Milton Yinger. Ve svém výzkumu vychází z Troeltschova modelu, který zkoumá náboženské chování. Zejména zde vychází z Troeltschova předpokladu sekty jakožto konfliktního uskupení, které se vymezuje od církve svojí izolovaností. Yinger přichází ve svém výzkumu s typologií, která nejdříve měla obsahovat čtyři skupiny. Později však tyto čtyři základní kategorie ještě rozšířil. Výsledkem tak bylo šest základních kategorií.⁵⁰ Zde chci podotknout, že Yinger rozšiřuje své kategorie na základě rozdělení společnosti. Snažil se svoji typologii aplikovat na americkou společnost, kde mu však pouze první 4 kategorie nestačily. Rozhodl se proto o rozšíření těchto kategorií. U Yingera vidíme snahu popsat široké spektrum nových náboženských směrů. Dosavadní rozdělení na sekty a církve mu nestačilo, a proto přišel se svým vlastním rozdělením.

Yinger rozlišuje základní náboženské skupiny na základě tří hlavních kritérií, kterými jsou míra inkluзивity, míra akceptace či odmítání sekulárních hodnot a míra profesionálního personálu a byrokracie. S ohledem na ně pak Yinger rozeznává základní typologické kategorie – univerzální *institucionalizovanou církev*, *univerzální rozptýlenou církev*, *eklésii*, *denominaci*, *etablovanou sektu*, *sektu a kult*.⁵¹ Zde Yinger

---

⁵⁰ YINGER Milton, *Religion, Society and the Individual*, London: Macmillan 1957, 142–143.

⁵¹ VÁCLAVÍK, David. *Sociologie nových náboženských hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, str. 45.

sdílí stejný předpoklad s Troeltschem a Niebuhrem, kde navazuje na míru inkluзивity v daném hnutí. Jako východisko svého výzkumu si vybírá právě formu členství v daném hnutí.

Klasifikační kategorii sekty charakterizuje Yinger v přímé návaznosti na Troeltsche a popisuje ji jako kategorii, která zahrnuje konfliktní náboženské skupiny, které existují pouze krátkou dobu a preferující izolaci a striktní odmítání církevních či jiných mainstreamových praktik. Zde však Yinger dále rozeznává tři podskupiny vymezené typem reakce na stav daný napětím mezi náboženskou skupinou a jejím okolím. Tyto klasifikační podskupiny tvoří akceptační sekty, agresivní sekty a odmítavé sekty.⁵²

I v případě vývoje a změny jednotlivých typů přihlížel Yinger k intencím a základním východiskům konkrétních náboženských skupin. V tomto kontextu pak například bral v úvahu, zda určitá skupina řazená mezi sekty dává důraz na nějakou individuální obnovu svých členů založenou na odstraňování svých konkrétních nedostatků či hříchů, nebo zda jde o skupinu, která klade důraz na změnu celého sociálního řádu, jež považuje za primárně nepřátelský. V prvním případě se bude daná sekta vyvíjet směrem k denominaci, v druhém případě spíše k etablované sektě nebo z ní vznikne izolovaná komunita.⁵³

Pro moji práci je zde nutné poznamenat, že Yinger taktéž ve svém výzkumu rozpracoval typologii kultu. Kulty považuje za skupiny, které jsou extrémně vzdálené univerzální církvi. Často to bývá dle Yingera malá krátkodobá lokální skupina, která je spojována charismatickým vůdcem. Kult je tedy pro Yingera novým synkretistickým hnutím, které se dá charakterizovat jako malá nestrukturalizovaná skupina lidí vedená charismatickým vůdcem. Další charakteristikou má být pro kult i jeho hledání mystické zkušenosti.⁵⁴ Dle Yingera je v jistém pohledu kult podobný sektě. Kult se však má na rozdíl od sekty ostřeji vymezovat od náboženských termínů a od převládajících tradic ve společnosti. Kult je tedy radikálnější podobou sekty, který se chce navrátit k původním hodnotám původního náboženství.⁵⁵ Jinými slovy

---

⁵² Tamtéž na str. 47.

⁵³ VÁCLAVÍK, David. „Meze a možnosti religionistického používání pojmů sekta, kult a církev“, *Religio* 1/1, 2005, str. 44.

⁵⁴ YINGER Milton, *Religion, Society and the Individual*, London: Macmillan 1957, str. 279–280.

⁵⁵ Tamtéž na str. 279.

můžeme říci, že Yinger chápe kult jako produkt sociálního odcizení, zvláště odcizení se od tradičního náboženského systému. Yinger má tendenci slučovat kult se sektou. Jeho koncept kultu tedy představuje ostré vyhranění se od dominantní náboženské tradice ve společnosti.⁵⁶ Tento moment je velice důležitý, neboť sleduje linii vzniku pojmu kult. Kult tedy v tomto pohledu vzniká ze sekty a badatelé ho považují za její radikálnější podobu. Tento koncept dále rozpracovávají například Geoffrey Nelson v článku *The Concept of Cult*⁵⁷ nebo později i Rodney Stark s Williamem Bainbridgem.

2.2. Počátek kritické reflexe studia NNH?

Známými sociology náboženství, kteří se zabývali sociologií nových náboženských hnutí, jsou Rodney Stark a William Sims Bainbridge. Jako jedni z prvních poukazují na problematiku Weberovo pojetí ideálních typů, které rozpracoval Benton Johnson.⁵⁸ Johnson se ve svém článku *A Critical Appraisal of the Church-Sect Typology* snaží ukázat, jakým způsobem Weber, Troeltsch či Niebuhr pracovali. Ve své podstatě se touto prací snaží reformulovat tuto typologii sekty církve na prostředí amerického protestantismu.⁵⁹ Na tuto Johnsonovu snahu reagovali Stark s Bainbridgem, kteří se ostře vymezují vůči Maxu Weberovi a poukazují na to, že samotná definice ideálních typů je matoucí. Odmítají srovnávání ideálních typů stejnou metodou v sociologii jako například ve fyzice. Fyzika je dle nich oproti sociologii jednoznačná. Za hlavní nedostatek Weberovy koncepce považují Stark s Bainbridgem Weberovu metodologii. Metodologicky je Weberovo pojetí ideálních typů stejné jako například v přírodních vědách. Přírodní vědy dle nich pracují s konceptem ideálního stavu. Zde udávají příklad s fyzikálními vlastnosti ideálního plynu, u kterého daná metodologie platí. Dle této metodologie je možné měřit empiricky doložitelné i hypotetické příklady. V případě Weberovy metody to však dle těchto dvou badatelů není možné. Důvodem nemožnosti je dle Starka s Bainbridgem

---

⁵⁶ YORK Michael. *The emerging network: a sociology of the New Age and neo-pagan movements*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, c1995, str. 279.

⁵⁷ NELSON K. Geoffrey, *The Concept of Cult* in *The Sociological Review*, Birmingham College of Commerce, November 1968, strana 351–362.

⁵⁸ Johnson kritizoval Troeltsche za jeho chápání sekty a církve. Zaměřil se na Webera a dále ho rozpracoval. Více o jeho výzkumu v JOHNSON, B., *A Critical Appraisal of the Church-Sect Typology*, in: *American Sociological Review* 22, 1957, s. 88–92.

⁵⁹ JOHNSON, B., *A Critical Appraisal of the Church-Sect Typology*, in: *American Sociological Review* 22, 1957, s. 88–92.

to, že Weber a další badatelé, kteří s jeho koncepcí dále pracují, označují za koreláty to, co je ve skutečnosti atributem. Kvůli této záměně dochází k mnoha nejasnostem. Výsledkem takového výzkumu pak podle nich je utváření nových konceptů a typologií.⁶⁰ Stark s Bainbridgem si tedy jako první všímají, že po vzoru Weberovy metodologie narůstá velký počet typologií. Tyto nové typologie často obsahují různé typy a subkategorie. Nastává zde tedy problém nárůstu velkého počtu různých kategorií a typologií. Tento nárůst má za příčinu, že se badatelé zabývají více typologiemi než samotnou vědou, která by zkoumala samotné reálné jevy ve společnosti.

Stark s Bainbridgem se odkazují ve svém výzkumu k niebuhrovskému pojetí, kdy hlavním východiskem mezi sektou a církví je napětí mezi náboženskou organizací a okolním kulturním prostředím.

Pokud chci porozumět Starkovi a Bainbrigovi, musím se podívat na jejich předpoklady. Stark ve svém výzkumu vychází z předpokladu, že všichni lidé na Zemi mají náboženství. Jako příklad uvádí neandrtálce, kteří měli údajně své mrtvé spalovat, což je dle něho znak určitého náboženství. Dále měli mrtvým dávat dary a tím jim ulehčovat cestu do nového světa. Jinými slovy, dle Starka všechny společnosti již od neandrtálců měly náboženství.⁶¹ Zde konkrétně vidíme, že pro Starka všichni lidé mají znalost náboženství.

O sektách Stark hovoří jako o uskupeních, která nepovažuje za nová náboženství, ale pouze hnutí vycházejí ze starých náboženských tradic. Naopak přichází s pojmem kultu, který chápe jako náboženské hnutí. Kulty jsou pro něho nová náboženská hnutí. Kult je tedy jakési vymezení se vůči církvím a sektám. Negativní konotace, která pojem kult vyvolává, je způsobena právě napětím mezi hnutími a jejich sociálním základem. Tradiční velká náboženství, jako jsou křesťanství, islám či hinduismus, dle Starka s Bainbridgem začala jako kultovní hnutí. Kultovní hnutí nevznikla pouze v křesťanství, ale také v islámu, buddhismu a v dalších tradicích, které se snaží identifikovat. Jako příklad pro svoje tvrzení uvádí Stark s Bainbridgem příklad s Mormony. Ukazují, že v roce 1830 se jednalo pouze o víru šesti lidí včetně Smitha. Dnes se však jedná o velké uskupení, které má více než 8 miliónů lidí.⁶² Stark

---

⁶⁰ STARK, R. and BAINBRIDGE, W. S., *Of Churches, Sects, and Cults*, in: *The Future of Religion. Secularization, Revival, and Cult Formation*, Berkley: University of California Press 1985, str. 20.

⁶¹ STARK, Rodney. *Sociology*. 6th ed. Belmont, Calif.: Wadsworth Pub. Co., c1996, str. 411.

⁶² Tamtéž na str. 422.

jasně říká, že všichni lidé mají náboženství. Tento předpoklad mu dovoluje prezentovat svůj model kultovních hnutí jako universálně platný.

Stark spolu Bainbridgem tvrdí, že nová náboženství prosperují ze strachu ze staré víry. Náboženská hnutí mají vznikat jako východisko z velkých sociálních krizí (z válek, přírodních katastrof atd.). V jejich pojetí je pro vznik nového hnutí nutná přílišná sekularizace starého náboženství. Tato sekularizace nastává vlivem cyklů, kdy se z církve stává sekta atd.⁶³ Původní náboženské tradice postupem času ztrácí význam. Sekularizace má za důsledek vznik a inovaci původního náboženství. V tento moment vznikají kulty. Sekularizace tedy v jejich pojetí není předobrazem konce náboženství, ale sekularizace je pro ně impulzem k náboženské změně (vzniku kultu).⁶⁴ Zde Stark spolu s Bainbridgem navazují na Niebuhra a předpokládají, že po dosažení určitého stupně cyklů (sekta se stane církví) nastane určitý zlom. V tomto bodě zlomu vznikají kulty, které mají za cíl navrácení se k původnímu náboženství.

Samotný vznik kultu však není jednoduchý. Pro kult je nutné charisma. Pouze díky charismatické osobě může vzniknout kult. Kolem charismatické osoby se utvoří skupina lidí, na které se nabalují další a další lidé. Tyto první charismatické osoby konvertují jedince ze svého okolí, se kterými mají pevné sociální vazby. Stark zde podává důkaz svého tvrzení příkladem s Josephem Smithem. Smith dle něho prvně konvertoval své dva bratry. Ježíš měl dle Starka taktéž konvertovat lidi ze svého okolí. Muhammad měl prvně konvertovat svoji ženu Chadídžu atd.⁶⁵ V tomto případě jasně vidíme, že Stark s Bainbridgem používají ve svém modelu kultu příklady z monoteistických náboženství. Pro kult je dle nich potřeba charizmatické osoby, kolem které se bude formovat skupina lidí. Jako příklady charismatických osob udávají mormony, Ježíše a Muhammada.

Stark s Bainbridgem po vzoru Webera, Niebuhra, Troeltsche atd. pracují se stejným předpokladem, který předpokládá jednu dominantní církev ve státě. Sekty mají být jakousi protestní skupinou proti církvi. Radikálnější podoba sekty je pro Starka s Bainbridgem kult, který vede charismatický vůdce. Ve svém výzkumu vycházejí ze znalosti z jednoho hlavního náboženství, kterým je křesťanství. Modelem křesťanské

---

⁶³ Zde Stark s Bainbridgem navazují na niebuhrovské pojetí sekty a církve. Niebuhr říká, že ze sekty se postupem času opět stane církev. Z církve se odštěpí sekta a proces začíná znovu.

⁶⁴ STARK, Rodney. *Sociology*. 6th ed. Belmont, Calif.: Wadsworth Pub. Co., c1996, str. 423.

⁶⁵ Tamtéž na str. 423.

středověké společnosti je pro ně jakýsi základní model, dle kterého formují své teorie. Jinými slovy, Stark s Bainbridgem vychází z modelu společnosti, který byl dobově podmíněný před více než sto lety a aplikují ho na současnou společnost. Stark s Bainbridgem kritizují Webera za jeho metodologii zejména proto, že dle těchto badatelů se jeho metodologie nedá užívat v sociálních vědách. Ideální stav dle nich existuje jednoznačně pouze ve fyzice, kde se tento stav dá empiricky jednoznačně ověřit. To má dle nich za důsledek neustálé narůstání nových a nových typologií v oblasti nových náboženských hnutí. Dle mého názoru Stark s Bainbridgem přehlížejí Weberovy předpoklady a nezamýšlí se nad východisky vzniku ideálních typů. Weberův výzkum do určité míry fungoval v křesťansky smýšlejících zemích. Pokud však některá hnutí navazují na jiné tradice (buddhismus, hinduismus apod.), je jejich výzkum značně problematický.

V tomto kontextu se podívám na známého sociologa Roye Wallise, který se snaží upustit od tradičního označení sekty a církve.

2.2.1. Snaha opustit dělení na sekty a církve

Roy Wallis (1945–1990) považuje vznik nových náboženských hnutí v západní společnosti jako důsledek rozdílné reakce na tlak a deprivaci ze sociální krize (v reakci na druhou světovou válku). Konkrétně Wallis mluví o poslední vlně hnutí, která se zaměřila na dospívající mladé lidi ze střední a nižší střední sociální třídy. Tři hlavní typy těchto nových hnutí Wallis identifikuje jako náboženská hnutí *přijímající svět, odmítající svět a obývající tento svět*. Mezi první skupinu přijímající svět považuje například uskupení *ISKCON*⁶⁶ a *Children of God*.⁶⁷ Za skupinu odmítající tento svět považuje Wallis například Scientologii nebo různá uskupení, která se snaží pozvednou lidský potencial.⁶⁸ Za třetí skupinu obývající tento svět považuje Wallis například letniční hnutí či společnost *Aetherius*⁶⁹ a *Subud*⁷⁰. Tento koncept podrobně

---

⁶⁶ ISKCON – zkratka z anglického označení International Society for Krishna Consciousness – u nás je toto hnutí známé pod názvem Hnutí Haré Kršna. Toto hnutí založil v roce 1966 v New Yorku Šrí Šrímad A. Č. Hhaktivedanta Svámí Prabhupáda.

⁶⁷ Hnutí *Children of God* vzniklo v USA na konci 60. let 20. století. Zakladatelem byl David Berg.

⁶⁸ BROMLEY, David G. a Phillip E. HAMMOND. *The Future of new religious movements*. Macon, Ga.: Mercer University Press, c1987, str. 80.

⁶⁹ Toto hnutí je často označováno jako kult UFO. Zakladatelem byl Dr. Georgem King, který tvrdil, že přišel do kontaktu s mimozemskou civilizací.

rozpracovává ve své knize *The elementary forms of the new religious life*.⁷¹ Wallisovo konceptuální rozdělení je velice podobné Yingerově. Yingerovo rozdělení do určité míry Wilson zapracovává do své terminologie sekt, kterou popisuje striktně historicky (genealogicky). V tomto schématu je pak kladem velký důraz na agresivitu a revolučnost daných hnutí. Wallis se nechal taktéž inspirovat svým učitelem Brayenem Wilsonem, kde jeho kategorie náboženství přijímacích tento svět koresponduje s Wilsonovou gnostickou klasifikací.⁷² Wallis se ve svém výzkumu podrobněji zabýval například Scientologií, která je velmi těžko zařaditelná do proudu nových náboženských hnutí. Wallis ve svém výzkumu vychází z genealogické metodologie a říká, že Scientologové jsou velmi podobní uskupení *Křesťanská věda*.⁷³ Obě uskupení podle Wallise nabízejí stejný cíl a tím má být pozvednutí lidské mysli. Obě daná uskupení mají dle Wallise dále spojovat terapeutické metody s náboženskou filozofií.⁷⁴ Wallis tedy Scientology považuje za podobné uskupení, jako je *Křesťanská věda*, a to mu dovoluje toto uskupení identifikovat a následně zařadit do kategorie náboženství odmítajících tento svět. S podobným problémem se můžeme setkat i v jeho kategorii náboženství, které přijímají tento svět. Zde se Wallis snaží pomoci genealogické generalizace dokázat, že mnoho těchto nových skupin vzniká v kontextu buddhistické a hinduistické filosofie.⁷⁵ V tomto kontextu bych rád upozornil na kritiku, která se na něho snesla například od Larryho Shinna (1942), který Wallisův výzkum označoval za konceptuálně dvojznačný. Shinn však dále poukazuje na zajímavý fakt, kdy například hnutí Haré Krišna či některé zen-buddhisticky inspirovaná hnutí Wallisovi nekorrespondují s jeho výzkumem. Shinn zde zejména zdůrazňuje, že některé

---

⁷⁰ Subud je celosvětové duchovní hnutí vzniklé kolem roku 1930. Zakladatelem je Muhammad Subuh Sumohadiwidjojo (1901–1987). Označení tohoto hnutí za náboženské je značně problematické, neboť mu chybí vyznání víry a samotní členové jsou z různých konfesí.

⁷¹ WALLIS, Roy. *The elementary forms of the new religious life*. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1984. ISBN 0710098901.

⁷² Wilson přijal základní dva typy dělení na sekty a církve. Navrhl však podrobnější specifikaci kategorií sekt. Jako měřítko zvolil reakci jednotlivých náboženských skupin na své okolí. Více informací nalezneme například v jeho knize WILSON, B., *Religious Sect, A Sociological Study*, London: Weidenfield and Nicolson 1970, s. 35–41.

⁷³ Anglicky *Christian Science*. Toto uskupení vzniklo v 19. století ve Spojených státech amerických. Zakladatelkou tohoto hnutí je Mary Bakerová Eddyová, která v roce 1875 napsala knihu *Science and Health with Key to the Scriptures*. Tato kniha měla sloužit jako jakýsi klíč k Bibli.

⁷⁴ BROMLEY, David G. a Phillip E. HAMMOND. *The Future of new religious movements*. Macon, Ga.: Mercer University Press, c1987, str. 82.

⁷⁵ WALLIS, Roy. *The elementary forms of the new religious life*. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1984, str. 34.

tyto tradice mají jasně negativní postoj vůči okolní společnosti.⁷⁶ Jinými slovy, Shinn poukazuje na značné obtíže aplikovatelnosti Willsonova výzkumu na hnutí vycházející z východních tradic. Willsonovy základní tři typy jsou tedy aplikovatelné pouze na úzký okruh skupin. Můžeme říci, že Willsonova snaha opustit tradiční rozdělení na sekty a církve mu příliš nevyšla, neboť ve své podstatě jeho výzkum na toto rozdělení stále navazuje. Pouze ho více schovává pod vědeckým obalem a tím vytváří dojem něčeho nového. Zejména jeho upuštění od označení sekta a církev působí velice efektivně.

V této kapitole jsem se pokusil nastínit, do jaké míry „moderní“ přístup k sociologii vychází z předpokladů Maxe Webera, Ernsta Troeltsche či Niebuhra. Na Troeltsche navázal ve svém výzkumu Yinger, který taktéž vychází ze stejného předpokladu konfliktního vztahu mezi sektou a církví. Sekta se má svojí izolovaností stranit společnosti. Dále pak Yinger navazuje na Troeltsche a Niebuhra v rozlišování formy členství v daném hnutí. Yinger se snažil svůj výzkum aplikovat na americkou společnost. Jeho kategorie mu však nestačily pro popis bohaté náboženské různorodosti americké společnosti a musel své kategorie značně rozšířit. Do jisté míry mohu říci, že Yinger rozpracovává typologii sekta a církev tím, že přidává a pozměňuje sledované kategorie. V jádru se jedná o tytéž skupiny. Jako příklad mohu uvést jeho typ kultu, kdy kult je pro něho malá krátkodobá lokální skupina, kterou vede charismatický vůdce. Kategorie kult je i podle samotného Yingera podobný sektě. Na Webera navazují i další známí sociologové jako jsou Rodney Stark a William Bainbridge. Stark s Bainbridgem vychází z předpokladu, že všichni lidé na Zemi mají náboženství. Jako příklad uvádí neandrtálce, kteří měli své mrtvé spalovat, což je dle nich znak náboženství. Svým výzkumem se dále pokusili poukázat na problematičnost Weberovy metodologie. Ve své podstatě říkají, že Weber bere sociologii jako přírodní vědy. V přírodních vědách je dle nich možné měřit i čistě hypotetické příklady (například stav ideálních plynů atd.). V případě sociologie to dle nich není možné. V návaznosti na Niebuhra je v jejich pojetí sekta s církví chápána jako cyklický stav, kdy postupem času se stane ze sekty církev. Stark s Bainbridgem dále vychází po vzoru Webera, Niebuhra či Troeltsche s předpokladem jedné dominantní církve ve státě. Sekty vnímají jako protestní skupinu vůči převládající společnosti, která se časem oddělí

---

⁷⁶ SHINN, L.D: Book Review, in: *Journal for Scientific study of Religion* 24/3, 1985, s. 329.

od dominantní církve, která je etablovaná ve státě. Radikálnější podobou sekty, která se chce navrátit k původnímu jádru učení, je dle nich kult. Sejné pojetí kultu vidíme například i u Yingera, který chápe kult jako organizaci, která se ostřeji vymezuje vůči společnosti než například sekta. V této sledované linii chci poukázat na zajímavý úkaz. Z původního rozdělení sekty a církve se nám vymezuje další kategorie a tou je kult. Kult je dle výše zmíněných badatelů radikálnější podoba sekty, vzniká důsledkem přeměny sekty do církve a naopak. V určitém momentě dle Starka s Bainbridgem zde právě vznikne kult, který se snaží navrátit k původní nauce (například k evangelium). Roy Wallis se snaží z tohoto zažitého rozdělení vysvobodit. Vznik NNH v západní společnosti si vysvětluje jako reakci na určitou deprivaci ze sociální krize. Konkrétně Wallis mluví o vlně hnutí, která se zaměřila na střední a nižší střední sociální třídu. Wallis se snaží jednotlivá hnutí identifikovat genealogicky. To znamená, že předpokládá návaznost daného hnutí na jiné hnutí. Wallis tak implicitně předpokládá, že dané hnutí vzniká z jiné tradice. Jinými slovy můžeme říci, že Wallis naráží na stejný předpoklad jako Niebuhr, Stark, Bainbridge atd. Ze sekty se stane dřív či později církev. U Webera, Troeltsche či Niebuhra vidíme užívání termínů evangelium, doktrína, etika atd. Dokážeme u nich dobře rozlišit, jakým způsobem si vysvětlují vznik sekt a církví. Tito badatelé si vysvětlují vznik sekt, jako různé pojetí doktrinního výkladu v rámci jedné církve. Badatelé, jako jsou Stark, Bainbridge, Yinger, Wilson, upouští od užívání termínů, jako je doktrína, evangelium atd. Místo toho volí termíny, jako je nauka či původní náboženství. Jistým způsobem předpokládají stejný předpoklad, jen ho obalují do „vědeckějšího“ obalu.

3. Sekty a česká společnost

V této kapitole se podívám na otázku: „*Do jaké míry jsou negativní charakteristiky přisuzované sektám specifická pro tato hnutí? Jak s těmito specifickými rysy pracují samotní badatelé?*“ Na začátku této kapitoly se budu zabývat právě touto otázkou a jejím historickým pozadím, které vzniklo v Americe v 60. a 70. letech 20. století. V dalších kapitolách na toto téma navážu a pokusím se ukázat, jak u nás probíhala podobná debata týkající se NNH o několik desítek let později. V tomto kontextu se pokusím nastínit badatelskou, ale i společenskou reakci na příchod nových náboženských směrů v Čechách pro roce 1989. Představím nejznámější velkou „hrozbu“ v Čechách v podobě imanuelitů. Pokusím se ukázat, jakým způsobem tehdejší společnost na toto tehdy kontroverzní uskupení reagovalo a jak se emoce spojené s tímto uskupením postupně vytrácely. Budou mě zajímat především dvě roviny, které se v 90. letech u nás vytvořily a postupem času se vytrácely. První badatelská skupina před NNH přímo varuje a označuje je za téměř destruktivní. Druhá badatelská skupina je v přístupu k NNH trochu opatrnější a dané problematice se věnuje spíše ze sociologického pohledu. Postupem času se tyto dva rozdílné póly pohledu vytrácí. V současné době badatelskou skupinu nelze takto lehce rozdělit. Přehled badatelské situace na poli NNH po roce 1989 v ČR je pro náš výzkum nezbytný. Tento přehled nám dokreslí, do jaké míry je oprávněné přisuzování negativních charakteristik sektám z pohledu některých badatelů, zvláště pokud je ve výzkumu užit ideologický zájem badatele.

3.1. Sekty jako „strašák“ společnosti v USA

V této podkapitole se zaměřím na historické pozadí, které otevřelo badatelské i společenské debaty týkající se nebezpečnosti NNH. Chci zde upozornit, že podobné debaty, které probíhaly v 90. letech v Čechách, o povaze NNH proběhly i v Americe o několik desítek let dříve. Do českých zemí se tyto debaty dostávají až po pádu železné opony s příchodem nových náboženských směrů. Samotný rozmach NNH můžeme spojovat do souvislostí s politickými, ekonomickými a sociálními změnami v 90. letech, kdy vznikly podmínky podobné těm, které se projeví v západních společnostech o třicet let dříve. Z tohoto důvodu je možné pro vysvětlení vzniku a fungování nových

náboženských hnutí v českém kontextu použít teoretické práce reflektující tento jev v západních zemích.⁷⁷ Pro lepší pochopení mé pozdější analýzy českých debat o povaze NNH se v této podkapitole podívám konkrétně do americké společnosti v 70. letech 20. století. V Americe se stalo několik tragických událostí spojených s NNH, které rozvířily badatelské, ale i společenské debaty o nebezpečnosti těchto hnutí. Tyto události mimo jiné daly vzniknout hnutím, která se snažila zdiskreditovat NNH v očích společnosti. Podobné tendence nalézáme právě i v českých zemích v 90. letech 20. století. Proto je nutné se podívat na debaty o povaze NNH v Americe a analyzovat je a zjistit, do jaké míry jsou tyto obavy oprávněné. Dále se podívám, do jaké míry byl negativní obraz sekt v Americe ovlivněn hnutími, která vystupovala proti NNH.

Na konci 70. let rozvířila americkou společnost událost, která se stala v komunitě Chrám lidu v Jonestownu. Vůdce tohoto hnutí, Jim Jones, nařídil svým následovníkům 18. listopadu 1978 hromadnou sebevraždu. Celkem zde zemřelo přes 900 lidí. Tato událost otrásla americkou společností a otevřela debaty týkající se NNH ve společnosti napříč celým světem. Podle známého sociologa Jamese Becforda právě zde vidíme první vznik organizací, které si vytyčily za cíl potlačit destruktivní kultury a v konečné fázi zde začínají i snahy kultury konfrontovat s existujícími zákony.⁷⁸ V této době se na veřejnosti začínají objevovat zprávy oficiálních představitelů týkající se NNH. V 70. letech se v Americe následkem této události začala pořádat veřejná slyšení, která informovala o nebezpečnosti kultů. Na některých místech se objevily i snahy zavést právní postihy, které byly speciálně navrženy ke kontrole kultů se snahou potrestat ty, které se nechovají v souladu se zákony.⁷⁹

Ve společnosti se postupem času vytvořil strach z těchto nových náboženských směrů v důsledku různých prvních veřejných antikultovních vystoupení, která se snažila kultury potlačit. Tento strach tvořil například strach z brainwashingu⁸⁰ (účelové fyzické a psychické násilí jako například odírání spánku atd.), klamání a také různé podvody v procesu nábory nových členů. Konkrétně se mělo dále jednat o podkopávání osobnosti

---

⁷⁷ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, str. 170.

⁷⁸ Kultury měly být malými uskupeními, rapidně začaly vznikat na konci 60. a 70. let 20. století.

⁷⁹ BECFORD, James A. *Cult controversies: the societal response to new religious movements*. New York: Tavistock publications, 1985, str. 6.

⁸⁰ Termín „brain-washing“ vznikl během studené války, kdy jej užívala CIA pro označení některých čínských přesvědčovacích technik.

a svobody dané osoby, která často hraničila až s vydíráním. Dále měly kultury nabízet své služby za profit apod. V kultech měl často probíhat psychický i fyzický nátlak na danou osobu, nařizování různých diet či odmítání zdravotní péče. Dále v kultech velice často fungovala separace členů od jejich malých dětí či taktéž autoritativní styl vedení.⁸¹ Tento koncept sekt a kultů vytvořilo uskupení lidí, kteří se snažili dokázat nebezpečnost NNH. Pro hnutí, která se snažila poukazovat na nebezpečnost NNH, se v odborných kruzích brzy objevil název antikultovní hnutí. Svá tvrzení antikultovní hnutí často opírala o názory různých psychologů a psychiatrů, kteří zmiňovali v návaznosti na kultury právě termíny jako brainwashing, podvod, nucené přesvědčení či kontrola mysli. Rétorika antikultovních hnutí většinou začínala tvrzením, že rekrutovaným osobám při vstupu do NNH je zabráněno pochopit, co obnáší účast v daném NNH. K náboru svých členů NNH měla dle těchto odborníků užívat smyslové deprivace, smyslové vydírání, spirituální a fyzické zákazy, nevyváženou stravu, opakující se zpívání, dětské hry atd.⁸² Tato obvinění vytvořená anti-kultovními hnutími prostoupila postupem času napříč celou americkou společností. Na počátku jednoho takového hnutí stál například v Americe Ted Patrik (1930), který bývá označován za výraznou postavou antikultovního hnutí.⁸³ Postupem času ale začala vznikat větší a větší uskupení, z něhož dnes jsou neznámější skupiny *Citizens Freedom Foundation* a *American Family Foundation*.⁸⁴ Vidíme, že v Americe na konci 80. let 20. století vzniká debata týkající se NNH. Tuto debatu rozvířily především negativní zprávy týkající se některých NNH. Jako samozvaným bojovníkem proti NNH se formují různá uskupení, která nazýváme tzv. antikultovními hnutími. Jejich cílem je kontrola či dokonce zničení některých NNH (kultů, sekt) a „ochrana“ společnosti. Tyto události dle českého religionisty Miloše Mrázka započaly období tzv. „sektářských válek“, které trvaly do roku 1990. Toto období dle Mrázka můžeme charakterizovat jako období se zvýšeným zájmem veřejnosti o tzv. sekty. Velké debaty vznikly především v důsledku sporů mezi stoupenci náboženské svobody a akademickými badateli na straně jedné a aktivisty tzv. antisektářského hnutí (anticult movement ACM) na straně druhé.

---

⁸¹ BECFORD, James A. *Cult controversies: the societal response to new religious movements*. New York: Tavistock publications, 1985. str. 94.

⁸² Tamtéž na str. 96.

⁸³ Bývá označován také za „otce doprogramování“. V 80. letech byl jedním z hlavních představitelů tzv. antikultovního hnutí, kteří měli za cíl „pomocť lidem v NNH za jakoukoli cenu.

⁸⁴ Jedná se o křesťansky zaměřená uskupení, která vznikala v 80. letech 20. století. Jejich cílem je ukázat lidem z nových náboženských směrů tu „správnou“ cestu k víře.

Ústředním tématem sporu byl pojem tzv. vymývání mozků (brainwashingu). Tento pojem měl dle stoupenců ACM vystihnout podstatu těchto skupin, jako například scientologická církev apod. Zároveň se mělo jednat o důvod, proč s těmito hnutími bojovat.⁸⁵

James Becford v této souvislosti poukazuje na důležitý fakt, že nová náboženská hnutí jsou dle něho subjekty naprosto stejného sociokulturního uskupení jako ostatní náboženské fenomény. Jinými slovy říká, že chování NNH není ničím výjimečným. Dramatická událost v Johnstownu, jak jsem uvedl, představovala pomyslný začátek pro rozvoj debat ohledně NNH. V historii NNH nalezneme další podobné incidenty. Například tragédie u Davidiánů (v kolonii Waco), Nebeské brány či Aum Shinrykyo. Všechny tyto události přiměly západní společnost k debatám o povaze NNH (dokonce na úrovni evropského parlamentu). Některé tyto události jsou však značně problematické. Například případ Davidiánů je důsledek dlouhodobě vyvíjeného nátlaku amerických autorit. Tito představitelé vlády o Davidiánech referovali jako o silně autoritářské, výbušné a sexuální skupině. Tento nátlak vedl až v onu tragickou událost, kdy po zásahu americké armády vypukl požár, ve kterém většina členů tohoto hnutí uhořela.⁸⁶ Becford zastává názor, že stejné příklady násilí můžeme taktéž nalézt u velkých zavedených církví. Jako příklad uvádí systematické sexuální obtěžování dětí katolickými kněžími, masivní finanční podvody v katolické církvi v chicagské arcidiecézi, sexuální obtěžování u metodistů v Anglii atd. Těmito příklady se Becford snaží ukázat, že i ve velkých zavedených církvích jsou stejné problémy jako v sektách. V sektách či kultech⁸⁷ jsou ale problémy násilí více viditelné a výbušné než v církvích.⁸⁸ Samotná podoba NNH tímto způsobem bývá často zastíněna těmito incidenty, které se čas od času objeví. Právě pod tíhou těchto událostí získávají NNH charakter destruktivních kultů či dokonce kultismu, sektářství apod. Celkový pohled na NNH je tím pádem do značné míry zastíněn ideologickými názory.

---

⁸⁵ MRÁZEK, Miloš, *Slyšet varovný hlas*, DINGIR, 2002, str. 2-3.

⁸⁶ BECFORD, James, A. *The continuum between „Cults“ and „Normal“ religion*. In *Frontier Religions in Public Space*. University of Ottawa Press, 2001.

⁸⁷ V americké společnosti je často užíván místo termínu sekta termín kult.

⁸⁸ BECFORD, James, A. *The continuum between „Cults“ and „Normal“ religion*. In *Frontier Religions in Public Space*. University of Ottawa Press, 2001, str. 19.

V této podkapitole jsem se snažil stručně nastínit historický podtext, který se týkal rozvíření debat týkajících se nebezpečnosti NNH. Pokusil jsem se nastínit, jakým způsobem se v americké společnosti vytvářel pocit strachu z NNH, kde hlavní roli měli právě zástupci odpůrců NNH. Ukázal jsem, jakým způsobem se několik tragických událostí týkajících se NNH dostalo do podvědomí společnosti (zejména událost v Johnestownu, Waco, Aum Shinrykyo, atd.).

V této podkapitole jsem dále představil důležitou tezi Jamese Beckera, která říká, že sekty či kulty jsou ve své podstatě stejné náboženské fenomény, jako jsou církve. V sektách či kultech jsou však oproti církvi násilné či tragické události více viditelné. Do jisté míry za tento jev může právě ideologie (například antikultovní), která přisuzuje negativní charakteristiky NNH. V další části práce se podívám, do jaké míry byla česká badatelská společnost ovlivněna těmito událostmi a do jaké míry se o několik desítek let později promítly západní debaty týkající se NNH do českých sociologických debat.

3.2. Reakce české společnosti na příchod nových náboženských směrů

Po pádu železné opony v českých zemích prudce vzrostl počet různých nových náboženských směrů. Česká společnost byla otevřená všemu, co bylo určitým způsobem nové, a díky tomu se počet NNH na našem území značně rozšířil. Začaly vznikat různé televizní pořady jako například *Nová náboženství u nás*⁸⁹, které se snažily přiblížit fungování těchto nových skupin široké společnosti.

Všeobecný zájem v Čechách o NNH výrazně podpořilo i několik zahraničních kauz, které vedly k obrovskému revivalu tohoto tématu nejen v médiích, ale také v odborných kruzích. Opakovala se tak do jisté míry situace z konce 70. let a začátku 80. let, kdy světovou veřejností hýbaly tragické události z roku 1978 spojené s hromadnou sebevraždou 914 členů náboženské skupiny Svatyně lidu. V 90. letech šlo o případy, ve kterých byla činnost náboženských skupin spojována s násilím. Například skupina Davida Koreshe v roce 1993. Této skupině se podařilo shromáždit na ranči u městečka Waco velké množství zbraní. Tím na sebe upozornila FBI, která sídlo skupiny obklíčila a přes 50 dní ho obléhala. Výsledkem byl požár, při kterém většina

---

⁸⁹ Krátký pořad *Nová náboženství u nás* vysílala poprvé ČT roku 1990. Tento pořad se snažil zmapovat náboženská hnutí působící na našem území. Pořad je dostupný v archivu ČT z <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288-585-archiv-ct24/214411058210029/video/369623>

členů komunity uhořela. O další případ rozpoutání debat týkající se nebezpečnosti NNH se postarala japonská skupina Óm šinri kjó. Tato skupina ve snaze destabilizovat japonskou společnost provedla v roce 1995 atentát v tokijském metru. Při tomto útoku použila otravný plyn, kvůli kterému zahynulo 12 lidí a dalších 5,5 tisíce lidí se přiotrávilo.⁹⁰ Tato skupina byla uznávána ve světových buddhistických kruzích jako buddhistická, byť velmi atypická. Za útokem však nestál například dle Mrázka náboženský, nýbrž politický a kriminální motiv. Všechny tyto události povzbudily antikultovní hnutí v jejich boji za zavedení přísných zákonů proti působení NNH ve světě.⁹¹

Český sociolog David Václavík o těchto událostech píše jako o tragických jevech, které se mají týkat jen nepatrného zlomku NNH. Tyto události však i u nás byly vydávány za doklad jejich nebezpečnosti, přičemž bylo poukazováno na to, že právě bývalé postkomunistické země se stávají jedním z hlavních cílů jejich působení. Z tohoto důvodu byla odvozována potřeba "prevence", které se velmi rychle zhostili zejména představitelé etablovaných náboženských skupin. V podání těchto skupin byly sekty nejen vysoce nebezpečnými a manipulativními skupinami, ale byly také téměř všude. Václavík však jasně říká, že tato tvrzení neodpovídala skutečnosti. Dle něho neexistují⁹² relevantní statistické údaje. Václavík říká, že s přihlédnutím k zahraničním zdrojům je dost možné, že tyto skupiny u nás v 90. letech oslovily řádově spíše procenta než desítky procent lidí. Václavík uvádí, že typickým stereotypem je člen "sekty", který je frustrovaný, nespokojený a trpí nějakým handicapem (zdravotním, sociálním, ekonomickým). V tomto případě šlo spíše o lidi relativně dobře sociálně situované (střední a vyšší střední třída), s vyšším vzděláním, spíše mladší a z větších měst.⁹³

Ve velké míře šlo o lidi, kteří byli společensky angažovaní a už měli dost neschopností sekulárních i tradičních náboženských institucí řešit jejich problémy (sociální, ekonomické, ekologické, hodnotové a další). Z tohoto důvodu tito lidé hledali alternativy jinde. Václavík říká, že je tedy proto celkem logické, že tito lidé se v rámci

---

⁹⁰ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, str. 179.

⁹¹ MRÁZEK, Miloš, *Slyšet varovný hlas*, DINGIR, 2002, str. 2–3.

⁹² Dle Václavíka také vzhledem k charakteru, počtu a značné nestabilitě mnoha NNH ani existovat nemohou.

⁹³ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, str. 179.

hnutí či skupiny velmi angažují, což je v příkrém kontrastu s pasivitou členů většiny zavedených náboženských skupin. Právě aktivita těchto skupin i jejich schopnost lépe oslovit relativně zajímavou skupinu potenciálních konvertitů způsobovala ze strany tradičních náboženských skupin obavy. Tyto obavy pak posíleny medializací tragických či kontroverzních případů se přenáší do okolní společnosti. Václavík zdůrazňuje, že mnohá obvinění vyřčená směrem k NNH (jako například neprůhledné hospodaření, sexuální aféry, manipulace s členy apod.) se přitom vyskytují i mezi tradičními náboženskými skupinami.⁹⁴ Zde Václavík přichází k velmi podobnému závěru jako například v práci již zmiňovaný James Beford, který říká, že násilí v sektách je stejný sociokulturní problém jako ve velkých církvích.

K tomuto problému se vyjádřil i Mrázek, který na základě výše zmíněných událostí identifikuje tři ukazatele nebezpečnosti. První je skupina, která je ve výrazném konfliktu se svým okolím. Jedná se o skupiny, kde ve většině případů je násilí výsledkem interakce mezi skupinou a okolím. Například uskupení Nebeská brána je velmi dobrým příkladem. Naopak případ ve Wacu, kde odpovědnost za smrt velkého množství lidí pravděpodobně nese i FBI. Případ ve Wacu je názorným příkladem jevu, kterému se v sociologii říká zvětšení deviance. To znamená, že deviantní skupina se stává deviantnější kvůli negativnímu postoji ve svém okolí. Druhou skupinou je skupina v krizi kvůli nenaplněnému očekávání, výraznému úbytku členů, nepřátelské aktivitě bývalých členů apod. Tato krize může být interpretována eschatologicky, například jako projev blížícího se konce světa. Tento aspekt členy dané komunity semkne kolem skupinové autority. Třetí skupina je vedena totalitně. Zde je ovšem potřeba velká míra obezřetnosti. Je potřeba přesně určit, kdy je jedinec ve skupině pouhým objektem moci totalitního vůdce. V tomto pojetí se jedinec stává pouze obětí psychické manipulace.⁹⁵ Jinými slovy Mrázek rozebírá tragické události (Waco, Nebeská brána atd.) a říká, že násilný potenciál v sektě může vzniknout v důsledku nátlaku okolní společnosti, v důsledku napětí uvnitř sekty či psychické manipulace.

V Čechách v tomto kontextu v 90. letech vznikají různá uskupení, která se snažila podrobně zkoumat NNH. Jednou z takových společností je i *Společnost pro studium*

---

⁹⁴ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, str. 180.

⁹⁵ MRÁZEK, Miloš, *Slyšet varovný hlas*, DINGIR, 2002, str. 2–3.

sekt a nových náboženských směrů. Vznik této společnosti můžeme označit jako reakci na nové religiózní trendy, se kterými se česká společnost do té doby nesešla. *Česká společnost pro Studium sekt a nových náboženských směrů* vznikla v roce 1993, kdy se přetransformovala z organizace Exodus neboli *Ekumenická společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů*. Hlavní představitelé této *Společnosti* byli Zdeněk Vojtíšek, Prokop Remeš a Tomáš Novotný.⁹⁶ Tato skupina v rozdílné podobě existuje kontinuálně od 90. let dodnes. Společnost samotná vznikla jako důsledek potřeby sběru informací o nových náboženských hnutích v době, kdy tyto informace v české společnosti chyběly.⁹⁷ Jak samotná společnost uvádí, hlavní záměr společnosti byla snaha utřídit a hlouběji zkoumat NNH. Do jaké míry se to *Společnosti* zejména v 90. letech dařilo, představím později.

V 90. letech u nás vzniklo v reakci na vznik *Společnosti* poněkud odlišnější uskupení *Společnost za náboženskou svobodu*. Toto uskupení se snažilo upozornit na možné cílené manipulování veřejného mínění v neprospěch malých náboženských skupin. Tato skupina byla složena ze zástupců menších náboženských uskupení (Haré Kršna, Scientologové, Svědci Jehovovi).⁹⁸ Cílem této skupiny bylo právě vyvrácení tvrzení, která o nich *Společnost* zejména v 90. letech publikovala. Dále se tato skupina snažila o mediální a společenské zviditelnění a zlepšení povědomí o jejich fungování. V další podkapitole podrobně představím působení *Společnosti*. Podívám se zejména na její odborný, ale i mediální diskurz, který se u nás vedl od 90. let 20. století.

3.3. Počátky vědeckého studia NNH v Čechách

V 90. letech se pomalu objevují problémy, které plynou z různých útržkovitých informací a rozdílných chápání výkladu pojmů, jako jsou „sekta“ nebo „sektářství“. Jak jsem již zmínil v předchozí podkapitole, u nás se vytvořilo uskupení *Společnost pro studium sekt a nových náboženských hnutí*, které mělo za cíl studovat nové

---

⁹⁶ LUŽNÝ, Dušan, *Antikultovní hnutí. Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství*, IV/1996/1/Studie v Religio: revue pro religionistiku. Brno: Česká společnost pro studium náboženství.

⁹⁷ O Společnosti – Společnost pro studium sekt a nových náboženských hnutí. *Společnost pro studium sekt a nových náboženských hnutí* [online]. Copyright © 2019 [cit. 16.10.2019]. Dostupné z: <http://sekty.cz/o-spolecnosti/>.

⁹⁸ Brzy po svém vzniku se uvnitř uskupení objevily názorové rozpory a časem toto hnutí zaniklo. Dnes již tato skupina není aktivní. Její roli dnes do jisté míry zastupuje *Společnost pro ochranu náboženské svobody*, která hlásá podobné názory. Informace o SPONS na <http://www.spons.cz/>.

náboženské směry. Pokud se podrobně podíváme na tuto *Společnost*, nalezneme zde dvě roviny a dvě různá chápání nových náboženských hnutí. První skupinu můžeme označit za tzv. antikultovní, neboť se v ní spojuje náboženská a sekulární rétorika. Tato první skupina viděla nové náboženské směry jako náboženství či také pseudonáboženství, která jsou nepřijatelná, protože nejsou křesťanská. V této první skupině byli Ivan Štampach (Štampach se postupem času pustil do podrobného výzkumu NNH a později od svých ostrých názorů ustupuje) nebo Tomáš Novotný. Druhá skupina taktéž nevyklučuje náboženské pozadí, ale spíše poukazuje na rozpor mezi moderní pokrokově smýšlející dobou a svobodou či individualismem v těchto hnutích.⁹⁹

Jak jsem již uvedl v úvodu ve třetí kapitole, podobnou debatu nalezneme i v Americe, kde proběhla velká diskuze ohledně „sekt“ a „kultů“ v 70. letech 20. století. Tato debata se do českých zemí dostala o několik desítek let později až s pádem komunismu. Do určité míry podobné uskupení jako v Americe vzniklo u nás uskupení pod názvem *Společnost*. Čerpat informace o dění a průběhu těchto hnutí můžeme z dnes již známé práce *The New Vigilantes: Deprogrammers, Anti-Cultist and The New religions* z roku 1980. Autoři knihy David G. Bromley a Anson Shupe nám ukazují, že v jakési ideologii antikultovních hnutí existují vždy dva přístupy k novým náboženským směrům. Prvním způsobem je způsob náboženský, který spatřuje existenci antikultovního hnutí jako projev vlivu Satana. V našem případě by se jednalo o první výše popisovanou skupinu. Druhým přístupem je sekulárně racionální, který zdůrazňuje psychologickou manipulaci a traumata, která v členech nových náboženských směrů vzbuzují mentální, ale někdy i fyzické poruchy.¹⁰⁰ Vývoj těchto hnutí samozřejmě prodělalo určitou formu institucionalizace. Pro náš výzkum je důležité si uvědomit, že velice podobné debaty týkající se povahy NNH řešila v minulosti i západní společnost. Do českých zemí se debaty týkající se povahy některých NNH dostávají právě až s příchodem sametové revoluce a svobody náboženského vyznání.

---

⁹⁹ LUŽNÝ, Dušan, *Antikultovní hnutí. Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství*, IV/1996/1/Studie v Religio: revue pro religionistiku. Brno: Česká společnost pro studium náboženství.

¹⁰⁰ SHUPE, Anson D. a David G. BROMLEY. *The new vigilantes: deprogrammers, anti-cultists, and the new religions*. Beverly Hills: Sage Publications, str. 225–226.

Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů se snažila a také nadále snaží vystupovat jako neutrálně stojící společnost zabývající se výzkumem NNH.¹⁰¹ Výsledkem této snahy je i pokus přesně definovat pojem „sekta“, se kterým dále pracovala. Hlavními rysy tzv. „sektářství“ mělo být potlačení svobodného myšlení, silná autorita vůdce, centralizace moci, rozhodování za členy hnutí, vydávání jednoduchých a absolutních pravd, záměrné navozování hypnotických stavů, navozování pocitů viny a strachu nebo také utajování informací. Mezi hlavní rysy sektářství patřila také uzavřenost a izolace daného uskupení lidí. Detailně tyto charakteristiky rozpracovává Zdeněk Vojtíšek v knize *Netradiční náboženství u nás*. Vojtíšek si v této knize pro detailní vymezení sekty od NNH vymezil tzv. „kvalitu“. Touto kvalitou Vojtíšek porovnává chování dané skupiny k jejím vlastním členům.¹⁰² Není zde však zcela jasné, co „kvalita“ sama o sobě ukazuje. Kvalitu chování lze dle mého názoru chápat rozdílně a každý badatel či dokonce i laik může kvalitu chování užívat dle své libosti. Není zde žádná pevná hranice pro označení sekty v měřítku „kvality“ chování.

Jako další příklad mohu uvést i definici sekty dle Prokopa Remeše, který patří mezi zakladatele *Společnosti*. Remeš definuje sektu jako náboženskou či také paranáboženskou skupinu lidí. Tato skupina lidí je zejména tvořena mocenským uskupením. Způsobem, jakým sekta dle Remeše funguje, je podobná totalitní ideologii.¹⁰³ Sekta je dle Remeše skupina lidí, která se vyznačuje tím, že její členové považují svého vůdce za všeobecnou a bezpodmínečnou autoritu, znalce nebo i vůdce. Jinými slovy Remeš tvrdí, že sekta je vysoce autoritativní a totalitně fungující skupina, v jejímž čele stojí vůdce s neomezenou pravomocí.¹⁰⁴ Remešova definice sekty údajně vychází z jeho vlastní zkušenosti s jehovisty, kterým se dlouhodobě věnuje. Po vzoru antikultovního hnutí v Americe se Remeš i Vojtíšek zaměřují na oblast pastorizační medicíny a snaží se pomoci lidem, kteří vystoupí z nových náboženských hnutí. Při podrobnějším zkoumání jejich definice sekt však není zcela jasné, jakou metodologii při svém

---

¹⁰¹ Dnes (oproti 90. létům) *Společnost* při popisu nových náboženských směrů nepoužívá výrazu „sekta“, ale NNH. Její názory na tyto uskupení jsou méně znatelná.

¹⁰² VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Netradiční náboženství u nás*. Praha: DINGIR, 1998, str. 19–24.

¹⁰³ REMEŠ, Prokop, 2005. „Jsou Svědkové Jehovovi sektou?“ [online]. Katolický týdeník 42/2005 [cit. k 3. 9. 2019].

¹⁰⁴ REMEŠ, Prokop.: *Mentální programování jako průvodní jev nového sektářství*. In: Religio: Revue pro religionistiku, 2/1, 1994, s. 31.

výzkumu zvolili. Není zde zcela jasné, co je například u Remeše para-náboženská skupina lidí. Sporné je taktéž tvrzení o určité skupině lidí, že je náboženská, pokud ona sama se tako nevnímá. Kvalita chování jako výchozí bod k porovnávání sekt je taktéž zvláštní, neboť je zde velký prostor pro subjektivní názor badatele. U Remeše vidíme poněkud ostrou protisektářskou rétoriku. To je také jeden z důvodů, proč se Remeš postupem času z vedení *Společnosti* stahuje. *Společnost* si postupně pod tíhou nových a nových informací o NNH uvědomuje, že problematika NNH je mnohem komplexnější.¹⁰⁵ Remeš poukazoval na to, že myšlení členů v sektách je silně ovlivněno psychickou manipulací. Sektáři dle Remeše vždy myslí trochu jinak než normální lidé. Do člověka dle Remeše je možné vložit pokyny, aby dělal to i ono. Člověk se tak stává jakýmsi duševním otrokem. Zmanipulovaný člověk si dle Remeše myslí, že o spontaneitě svých duševních pochodů a o své svobodě rozhoduje sám. Pro takového člověka je však vždy důležité, co říká "jeho" autorita. Touto autoritou může být například charismatický vůdce, jako byl například Jim Jones apod.¹⁰⁶ Remeš na NNH nahlížel z pohledu psychologie, kdy následování nějakého vůdce považoval čistě za psychickou manipulaci. Zde chci podotknout, že se Remeš se svými názory týkajícími se NNH brzy stahuje ze *Společnosti*. Možným důvodem mohou být pozdější diskuze (v 90. letech) mezi Štampachem a Remešem právě na toto téma.

Podobně k sektám po vzoru Vojtíška s Remešem přistupoval také zpočátku i Ivan Štampach. Jeho první polistopadová tvorba obsahuje díla jako *Malý přehled náboženství*¹⁰⁷ či *Sekty a nová náboženská hnutí*¹⁰⁸. V těchto prvotních dílech můžeme nalézt varování před sektami. V těchto prvních knihách se objevují varování před ohrožováním humanistických a demokratických hodnot apod.¹⁰⁹ Štampach v 90. letech zachází dále a po zahraničním vzoru (zejména antikultovního hnutí v Americe) rozlišuje i tzv. „destruktivní kultury“. Za tyto kultury Štampach považuje například Církev sjednocení nebo i hnutí Haré Kršna.¹¹⁰ Postupem času od těchto

---

¹⁰⁵ Prokop Remeš se stahuje z veřejnosti po roce 1998.

¹⁰⁶ REMEŠ, Prokop, *Mysleli jinak*, DINGIR, 1998, roč. 1., čís. 4., str. 5–6.

¹⁰⁷ ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Malý přehled náboženství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. Pomocné knihy pro žáky.

¹⁰⁸ ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Sekty a nová náboženská hnutí: Naděje a rizika*. Praha: Oliva, 1994. Přednášky, studie a texty.

¹⁰⁹ ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Sekty a nová náboženská hnutí: Naděje a rizika*. Praha: Oliva, 1994. Přednášky, studie a texty, str. 11.

¹¹⁰ Tamtéž na str. 11.

označení Štampach odstupuje a s ním i celá *Společnost*. Štampach ve svém pozdějším výzkumu považuje jev sektářství za doprovodný jev ožívování náboženství v současné společnosti. Odsuzuje extrémní projevy nábožensky motivovaného násilí, které často vyvolávají obavy. Religionistika je dle Štampacha stavěna před úkol jev „sektářství“ jakožto fenoménu v rámci náboženství popsat. Dále má religionistika v praxi pomoci detekovat nebezpečné sekty a doporučit vhodná opatření k eliminaci rizik, která jsou s nimi spojena. Štampach dále říká, že je velmi těžké rozeznat oprávněné obavy z náboženské agresivity před mocenskými zájmy, které chtějí potlačit nové, početně menší a jiné náboženské skupiny.¹¹¹ Štampach zastává tezi, že neplatí polarita církev a sekta. Jinými slovy říká, že i tradiční velká církev se může chovat sektářsky. I v tradičních velkých církvích dle něho můžeme nalézt sektářské rysy. Štampach tedy nezávisle na Becfordovi či Václavíkovi dochází k názoru, že problémy násilí nalézáme jak v sektách, tak i v zavedených tradičních církvích. *"Vytýkají-li se náboženským menšinám sexuální aféry, spojení s tajnými službami, neprůhledné hospodaření apod., jsou to problémy známé i odjinud. Populárně řečeno – zloděj volá: "Chyťe zloděje!""*¹¹²

Je patrné, že Ivan Štampach se postupně pustil do důkladného studia NNH. Rychle upouští od prvotních závěrů o nutných negativních charakteristikách některých náboženských uskupení a snaží se spíše vědní obor religionistiku představit jako pomocníka, který plně chápe a rozumí fungování nových náboženských směrů. Zároveň se snaží varovat před ideologickými motivy, které chtějí nová náboženská hnutí zdiskreditovat. Štampach v návaznosti na Remeše postupně vymezuje čtyři znaky sektářství, které mají pomoci rozeznat patologickou povahu daného hnutí. Tyto znaky jsou dle Štampacha *a) autoritativní řízení přecházející až v moc nad lidmi, b) fundamentalisticky pojatý vztah k pramenům či k doktríně, c) uzavřenost fyzická nebo aspoň ideová, d) jednosměrná nebo obousměrná selekce informací.*¹¹³ Zde chci ukázat, že Štampach předpokládá, že mimo jiné je ústředním bodem sekt jejich nauka, tedy nějaké doktrinální jádro. Fundamentalismus je pak konkrétně dle Štampacha promítnutím autoritářství do doktrinální stránky náboženství. Zde se Štampach snaží

---

¹¹¹ ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010, str. 205.

¹¹² ŠTAMPACH, O. I.: Náboženské spektrum České republiky. In: Hanuš, J. (ed.): *Náboženství v době společenských změn*. Brno, Masarykova univerzita 1999, s. 68.

¹¹³ ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008, str. 184.

vysledovat kořeny fundamentalismu v amerických probuzeneckých církvích.¹¹⁴ Následně se Štampach snaží identifikovat i fanaticismus, který může být dle něho i krajním projevem fundamentalismu. Pro náš výzkum je důležité si uvědomit, že Štampach vymezuje v návaznosti na Remeše určité znaky sektářství. Štampach však říká, že tyto rysy můžeme nalézt nejen v sektách, ale i v tradičních církvích. Tím do jisté míry Štampach tvrdí, že násilnické projevy se mohou objevit i v tradičně zavedených církvích.

3.3.1. Případy kontroverzních skupin v Čechách

Tak jako v jiných zemích světa i v Čechách existují či existovaly stovky náboženských či spirituálních skupin, které do jisté míry můžeme označovat za nová náboženská hnutí. Podrobný přehled nalezneme například v knize od Zdeňka Vojtíška *Encyklopedie náboženských směrů v České republice*.¹¹⁵ V této knize nalezneme poměrně podrobný přehled NNH, která se vyskytovala či vyskytují v naší oblasti. Některé z popisovaných skupin v knize se na veřejnosti neobjevují vůbec a mnohé další zanikají po velmi krátké době, tudíž není zcela dobře možné jejich existenci zaregistrovat. Společnost se o těchto uskupeních lidí dozví většinou pouze u vybraných hnutích, a to především v souvislosti s nějakým kontroverzním tématem. Tato témata jsou pro média poměrně atraktivní, neboť přináší vysokou míru sledovanosti a s tím i vyšší finanční výnos. Například Václavík se v tomto kontextu snaží poukázat na to, že NNH mezi námi často existují i bez naprostého povšimnutí. Zájem společnosti o tato nová hnutí nastává, až když se objeví nějaký kontroverzní problém (například vykořisťování stoupenců, zneužívání dětí apod.).¹¹⁶

Za první velký příklad zájmu společnosti o NNH můžeme označit v Čechách například skupinu Svědků Jehovových. Svědci Jehovovi žádali v roce 1991 o status tzv. registrované církve. Během tohoto procesu se však ozvalo několik odpůrců této skupiny, kteří prostřednictvím médií cíleně upozorňovali na údajnou nebezpečnost

---

¹¹⁴ Fundamentalismus v náboženství znamená doslovný výklad základních věroučných textů. První brožury zabývající se vysvětlováním a obhajováním biblických věroučných textů (Neomylnost Bible, Ježíšovo narození z Panny atd.) vyšly pod názvem *The Fundamentals*. Značně se o jejich rozšíření zasadil Lyman Stewart (1840–1923), který je bezplatně zasílal do celého světa.

¹¹⁵ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-798-1.

¹¹⁶ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, str. 176.

tohoto uskupení. Zejména šlo o varování spojená s odmítáním transfúze krve či totalitární způsob vedení tohoto hnutí. V důsledku aktivit některých odpůrců Svědků Jehovových se tato skupina dokonce dostala na seznam nebezpečných skupin ohrožující demokracii. Nutno podotknout, že tento seznam vytvořila státní Bezpečnostní informační služba na začátku 90. let. Zde však nastává jistý paradox, neboť právě stát Svědky později uznal (v roce 1993) za státem uznanou náboženskou společnost. Svědkům Jehovovým se i přes velmi negativní obraz, který o nich šířila média a jejich odpůrci, podařilo v průběhu 90. let expandovat a získat status registrované církve.¹¹⁷

Dalším kontroverzním příkladem na našem území byla skupina imanuelitů. Členové komunity demonstrovali na veřejnosti a vznesli obvinění ze zneužívání psychiatrie a porušování náboženské svobody. Konkrétně se jednalo o událost z roku 1994, která na dlouhou dobu rozvířila mediální i badatelský zájem týkající se sekt. Před Pražským hradem se tehdy konala malá demonstrace za Evu Sadílkovou.¹¹⁸ Dle imanuelitů byla Eva Sadílková nezákonně vězněna na psychiatrii.¹¹⁹ Imanuelity tehdy vedl Jan Dvorský, který dospěl po přečtení knihy Abd-ru-shina *Poselství Grálu* v lednu 1991 k přesvědčení, že je to on, koho Bible nazývá Synem Člověka, že on sám je Parsifal Imanuel, zakladatel Říše Tisíce let. Dvorský napsal knihu *Syn Člověka a Mesiášovo živé Slovo k všenápravě světa* a založil společně se svou družkou Lucií Dvorskou náboženskou komunitu ve Hvozdcí a Podluhách u Hořovic.¹²⁰ Právě toto uskupení vyvolalo v Čechách strach ze sektářství a jeho vlivu na společnost.

Například Václavík zde poukazuje na problémy, které vznikly v důsledku veřejného vystoupení bývalých členů komunity, kteří skupině věnovali velké finanční částky a později z této skupiny byli vyloučeni. Do kampaně proti Dvorskému se tehdy zapojila aktivně i matka jeho družky Lucie, herečka Milena Dvorská, která svého zete obvinila z mentální manipulace své dcery a vnoučat. Dvorský byl v lednu 1995 obviněn z ohrožování mravní výchovy mládeže, neboť odmítl posílat své děti do školy. Celá situace byla právně velice komplikovaná, protože nebylo zcela vyjasněné otcovství dětí

---

¹¹⁷ Tamtéž na str. 176.

¹¹⁸ Eva Sadílková byla členkou imanuelitů, která byla na popud své matky v roce 1994 odvezena policií na psychiatrii. Tato událost vyvolala obrovský mediální zájem.

¹¹⁹ VOJTÍŠEK Zdeněk, Dvořáková Martina, *Mesiášství v jasném světle*, DINGIR [online]. 31.5.1999, roč. 2., čís. 2., str. 15–17.

¹²⁰ LUŽNÝ, Dušan. *Nová náboženská hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 131.

jeho družky Lucie.¹²¹ Václavík se zde snaží poukázat na to, že proti skupině imanuelitů vystoupila skupina lidí (na způsob antikultovního hnutí například v USA), která se v očích společnosti snažila zdiskreditovat toto hnutí. Není však zcela jasné, do jaké míry (například problém s otcovstvím a posílání dětí do školy) byly argumenty této skupiny pravdivě podložené. Je možné, že šlo pouze o silně ideologicky laděnou kampaň proti imanuelitům, podpořenou zprávami jejich bývalých členů.

Událost s imanuelity vzbudila velkou pozornost nejen v médiích, ale i v badatelském prostředí zabývajícím se NNH. Tomuto uskupení se věnovala i například již zmiňovaná *Společnost*, která byla ve svém počátku velmi mediálně aktivní. K události, kterou jsem zmiňoval ohledně malé demonstrace, se mimo jiné taktéž vyjádřil Zdeněk Vojtíšek jakožto uznávaný odborník na oblast nových náboženských směrů a taktéž jako jeden z členů „*Společnosti*“. S odstupem času koncem roku 1999 se Zdeněk Vojtíšek zpětně vrací k uskupení imanuelitů a snaží se toto hnutí opět interpretovat široké veřejnosti. Vojtíšek odsuzuje vyloučení bývalých členů a zdůrazňuje utrpení, které jim měl Dvorský způsobit. Vojtíšek v popisu imanuelitů dále popisuje Dvorského život. Nejprve přichází s popisem události, kdy představuje Dvorského knihu „Syn Člověka“. V této knize měl tzv. Parsifal Imanuel světu poprvé předvést svůj světonázor. Dvorský a jeho družka Lucie jsou dle knihy jedinými převrácenými lidmi na Zemi a jsou předurčeni vybudovat tisíciletou říši.¹²²

Vojtíšek v článku pro Dingir přidává taktéž hodnocení knihy. Kniha „Syn Člověka“ od Dvorského je dle něho pouze snůškou nesmyslných nadávek, urážlivých výroků a ukřivděných póz zneuznaného studenta Filmové a televizní fakulty Akademie múzických umění v Praze (FAMU). Ve svém hodnocení Vojtíšek pokračuje dále a tvrdí, že Dvorský je osobou autoritativní až despotickou, která všude kolem sebe vidí jen zlo, temnotu a zvrácenost.¹²³ Vojtíškův popis nese znaky bulvárního stylu psaní a v článku jasně představuje čtenářům své negativní smýšlení o imanuelitech. Jako další příklad bulvárního stylu popisu nového náboženského směru můžeme uvést taktéž

---

¹²¹ Tamtéž na str. 177.

¹²² VOJTÍŠEK, Zdeněk, Dvořáková Martina, *Mesiášství v jasném světle*, DINGIR [online]. 31.5.1999, roč. 2., čís. 2., str. 15–17.

¹²³ Tamtéž na str. 15–17.

název podkapitol, a to konkrétně podkapitolu „Bolestivá průměrnost“. V této podkapitole Vojtíšek popisuje život Dvorského jako „průměrný a ničím výjimečný, který se snaží za každou cenu ze své průměrnosti vymanit“. ¹²⁴ Chci zde poukázat na způsob jakým Vojtíšek pracuje. Vojtíšek do jisté míry selektuje pouze negativní informace o imanuelitech. Dále je velkou otázkou, kolik materiálu k výzkumu Vojtíšek nasbíral. Vojtíšek vytvořil popis imanuelitů na základě zpráv z médií a ze zpráv od bývalých členů skupiny, kteří svůj život ve skupině hodnotí negativně. ¹²⁵ Je patrné, že Vojtíšek na základě přečtení knihy „Syn Člověka“ Dvorského hodnotí jako autoritativního a despotického člověka. Není zde však jasné, jak můžeme o skupině imanuelitů tvrdit, že jsou sektou, či nikoli. Naopak je zde vidět silný Vojtíškův ideologický zájem. Dále se Vojtíšek snaží vytvořit jakýsi psychologický profil vůdce imanuelitů. Je zde také nutné podotknout, že Zdeněk Vojtíšek a další badatelé, které jsem zmínil, postupem času přestávají s radikální rétorikou vůči novým náboženským směrům. ¹²⁶

Vojtíšek o imanuelitech informuje společnost průběžně. Například v roce 2013 vydal článek pod názvem *The Grail Movement, The Never-Ending Story of Millennial Expectations*. V tomto článku se Vojtíšek opět zabývá knihou Jana Dvorského s názvem *Syn Člověka*. Vojtíšek říká, že Dvorský v této knize několikrát předpovídal konec světa. Prvně se tomu mělo stát v roce 1993. V tom roce však konec světa nenastal, a tak Dvorský své předpovědi posunul na září 1994. Nesplněné předpovědi příchodu konce světa však měli mít za důsledek vnitřní krizi imanuelitů. Tato krize podpořená vyháněním stávajících členů z hnutí, mělo dle Vojtíška za výsledek to, že Dvorský se svou rodinou nakonec zůstává sám. Zanedlouho na to byli Dvorský i jeho manželka stíháni za zanedbávání svých dětí. ¹²⁷

---

¹²⁴ Tamtéž na str. 15–17.

¹²⁵ V článku „Mesiášství v jasném světle“ je bývalým členům imanuelitů dán velký prostor pro jejich hodnocení skupiny, např.: „Celá komunita žila v bordelu. Dvorský a jeho družka měli žít v luxusu, i když kázali skromnost.“ atd.

¹²⁶ VOJTÍŠEK, Zdeněk, Dvořáková Martina, *Mesiášství v jasném světle*, DINGIR [online]. 31.5.1999, roč. 2., čís. 2., str. 15–17.

¹²⁷ VOJTÍŠEK, Zdeněk (2013): *The Grail Movement. The Never-Ending Story of Millennial Expectations*. In: Vojtíšek, Zdeněk et alii: *Millennialism. Expecting the End of the World in the Past and Present*. Praha: Dingir. ISBN 978-80-86779-30-0. Str. 39–49.

Vojtíšek dále například v roce 2017 publikoval svoji knihu *Nová náboženství a násilí*, kde se snaží popsat imanuelity s odstupem času.¹²⁸ Vojtíšek, jak zdůrazňuje v závěru své knihy *Nová náboženství a násilí*, říká, že NNH mají určitý násilný potenciál, který v konkrétních případech může, ale nemusí vyústit v otevřené násilí.¹²⁹ Vojtíšek chápe NNH (všimneme si, že již upouští od označení sekty oproti rétorice v 90. letech) jako výsledek snahy lidí o inovaci svého náboženského života. Nová náboženská hnutí v jeho pohledu čerpají z náboženských tradic a přizpůsobují si tyto tradice k obrazu svému. Náboženské tradice pro Vojtíška znamenají tzv. „strom“, kde náboženské inovace (myslí tím NNH) jsou jeho větvemi.¹³⁰ Je tedy patrné, že Vojtíšek předpokládá, že všechny NNH vycházejí se stejného kořene. Různé větve jsou pro něho NNH neboli sekty, které se oddělují od tohoto hlavního proudu. Vojtíšek předpokládá, že všichni lidé mají znalost nějakého náboženství, které si snaží přizpůsobit. Tyto předpoklady jsou značně problematické, neboť nepředpokládají, že by se daná skupina nemusela sama vnímat jako náboženská nebo že by mohla vzniknout „jen tak“. Vojtíšek dále považuje násilí, které je často spojováno s NNH, za výjimečné, ale zároveň docela obvyklé. Dle Vojtíška není velké překvapení, že NNH jsou nestabilními útvary, jejichž protestní nauky, postoje a vztahy s okolní společností i dramatické momenty dynamického vývoje v sobě mají nepřehlédnutelný násilný potenciál. Dále předpokládá, že v NNH existují určité náboženské cíle, které svým obsahem mají přesahovat lidské poměry. NNH dle Vojtíška často vede nadpřirozeně ustavená charismatická autorita. Tato autorita se necítí být vázána běžnými zákony a normami a často tato charismatická osobnost zpochybňuje platnost stávajícího pořádku.¹³¹ Vojtíšek právě zde říká, že NNH jsou po vzoru sekt vedeny charismatickým vůdcem, který se ostře vymezuje vůči okolnímu světu. Dále NNH díky své nauce nejsou nuceni dodržovat „lidské“ zákony. NNH jsou tedy dle něho v ostrém kontrastu s okolní společností. Je patrné, že Vojtíšek ve svém výzkumu předpokládá historicko-genealogické propojení NNH. NNH jsou pro Vojtíška malými uskupeními, ve kterých může a nemusí převládnout jejich násilnický potenciál. Dále přebírá do určité míry teoretickou argumentaci Maxe Webera, kdy předpokládá jednu dominantní větev

---

¹²⁸ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Nová náboženství a násilí*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. Religionistika, str. 28.

¹²⁹ Tamtéž na str. 259.

¹³⁰ Tamtéž na str. 12.

¹³¹ Tamtéž na str. 258.

daného hnutí (církve) a od tohoto hnutí v ostrém protikladu chápe její odštěpenou část (sektu). Tato odštěpená větev daného hnutí je vždy v protikladu k hlavnímu společenskému proudu. V čele takového odštěpeného hnutí stojí charismatická osobnost, která není vázána pravidly převládající společnosti a zpochybňuje platnost společenských zákonů.

V této podkapitole jsem se pokusil ukázat dvě linie myšlení o NNH v Čechách, které byly ovlivněny právě debatou o povaze NNH v 70. a 80. letech 20. století v Americe. První sledovanou linií byla *Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů*. Druhou sledovanou linií byla skupina brněnské religionistiky zastoupena například Davidem Václavíkem. V 90. letech k nám přicházela nová hnutí, se kterými se doposud žádný z českých badatelů neseťkal. Postupem času zde tedy vzniká snaha tyto nová hnutí prozkoumat. Jako první se o to pokusili Štampach, Vojtíšek, Remeš, Novotný a další. Tito badatelé patří do linie *Společnosti*. Někteří badatelé ve *Společnosti* striktně odsuzovaly fungování NNH. K těmto proudům patřil například Remeš, Vojtíšek, Novotný a mnoho dalších badatelů, kteří NNH přisuzovali negativní charakteristiky (brainwashing, potlačování svobody, manipulace s členy hnutí, podvody atd.). Postupem času a pod tíhou získaných nových informací zejména studiem západní odborné literatury (od Bainbridge, Starka, Wallise, Becforda atd.) ustupují někteří čeští badatelé od svých prvotně striktně negativních názorů vůči NNH. Jako příklad mohu jmenovat Štampacha, který později sám upozorňuje na problematiku studia NNH a jejího možného ideového zaměření vůči menším nábožensky založeným skupinám. V následující části práce ukážu, jakým způsobem ovlivnily takové negativní ideologie práce, které měly sloužit jako pedagogické pomůcky pro státní činitele, kteří měli rozhodovat o nebezpečnosti daného hnutí.

3.3.2. Důsledek negativních postojů vůči NNH

Jako příklad práce, která je ovlivněna negativními postoji vůči NNH musím zmínit práci Jana Chmelíka s názvem *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Tato práce je pro můj výzkum důležitá, protože měla být pomocnou příručkou pro studenty policejních škol v oblasti orientace mezi NNH. V knize *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty* se její autor Jan Chmelík snaží představit

nebezpečné sekty budoucím policistům, kteří se mohou dostat do kontaktu s NNH.¹³² Chmelík zdůrazňuje nebezpečnost sekt z hlediska jejich psychické manipulace s jednotlivcem, která může být zvláště nebezpečná pro mladé lidi. Sekty se dle Chmelíka mají vyznačovat rozmanitým sociálně problémovým jednáním. Některé sekty dle Chmelíka mají mít snahu proniknout do hospodářského sektoru, kde mají mít snahu o získání vedoucích pozic (jako příklad uvádí Scientologii). Jiné sekty mají mít sklon k násilnému jednání v podobě hromadných sebevražd či teroristických útoků (zde Chmelík naráží například na událost v Johnstownu či tragédii v osadě Waco). Samotné sekty jsou často chápány značně odlišně, např. jako organizace či skupiny různého charakteru se zaměřením na působnost v rozmanitých sférách života. V obecné rovině však Chmelík chápe sekty jako organizace, které porušují práva občanů na svobodné rozhodování i nakládání s hmotnými statky, v některých případech i se životem.¹³³ Chmelík přímo definuje sektu jako:

„Organizovanou skupinu religiózně zaměřených lidí s dogmaticky nekonvenčními názory na úlohu a postavení člověka ve společnosti, založenými na kultu osobnosti, s výraznou psychickou manipulací osobnosti, zaměřené na rozložení osobní identity jednotlivce, vedoucí až k vytvoření duševního otroctví a absolutní závislosti na vůdci sekty.“¹³⁴

Chmelík ve svém výzkumu vycházel zejména z práce *Netradiční náboženství u nás*¹³⁵ od Zdeňka Vojtíška (Například dle Vojtíška říká, že závislost na sektě je mnohem horší než na drogách. Závislost na drogách si dle Vojtíška lidé uvědomují, zatímco závislost na sektě nikoli.¹³⁶) a dále se ve své práci odkazuje na *Společnost*. Říká, že zejména znalecké posudky z oboru sociologie, etnologie, folkloristiky mohou přispět k prokázání viny dané sekty. Chmelík zdůrazňuje, že pokud není jasno v otázkách náboženských sekt, pak doporučuje vyžádat si odborná stanoviska nebo vyjádření z ministerstva kultury a *Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů*.¹³⁷ Sekty Chmelík chápe jako uskupení, která se ostře vymezují

---

¹³² CHMELÍK, Jan. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-7201-265-7.

¹³³ CHMELÍK, Jan. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde, 2001, str. 40.

¹³⁴ Tamtéž na str. 42.

¹³⁵ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Netradiční náboženství u nás*. Praha: DINGIR, 1998, str. 19–24.

¹³⁶ Tamtéž na str. 53.

¹³⁷ Tamtéž na str. 54.

vůči společnosti, kde v čele stojí charismatická osoba, která manipuluje s myslí členů daného hnutí. Nebezpečnost těchto hnutí dle Chmelíka spočívá zejména v cílevědomém působení na vybrané okruhy osob. Pod pláštěm náboženských hodnot se pomocí sekt mají seberealizovat dle Chmelíka jedinci, u kterých dominují vlastnosti, jako jsou megalomanství, egocentrismus, sobectví, nesnášenlivost (i rasová), touha po absolutní moci, pedofilní sklony nebo jiné patologické sklony. Působení sekt je orientováno na skupiny obyvatel, u kterých jsou oslabeny přirozené obranné mechanismy člověka, a na osoby, které se ocitly v silném dlouhotrvajícím psychickém stresu.¹³⁸ V Chmelíkově práci vidíme jasný negativní postoj k sektám či NNH. Chmelík ve svém výzkumu selektuje negativní data, která odsuzují sekty jako patologické, a vytváří tak negativní obraz NNH. Tento jednostranný obraz pak má sloužit jako pedagogická pomůcka pro studenty policejních škol či činitele, kteří mají na starost posuzování povahy NNH.

V této části se snažím ukázat, jaký byl reálný vliv negativní ideologie v zastoupení některých badatelů (Vojtíšek, Remeš) na utváření názorů týkajících se NNH, kdy zejména v 90. letech byl postoj *Společnosti* značně protisektářský. Na druhé straně v této části musím vyzdvihnout pozdější snahu Vojtíška v knize *Pastorační poradenství v oblasti sekt a sektářství* představit jistý návod, jak pomoci lidem, kteří se setkali s určitými druhy sektářství.¹³⁹ *Společnost* postupem času vytváří poradnu, kam se mohou obrátit lidé, kteří se setkali s NNH. Tuto snahu v práci musím ocenit, neboť se nesnaží pouze o akademické zkoumání NNH jako například Dušan Lužný nebo David Václavík, ale snaží se lidem jistým způsobem pomoci orientovat se v NNH.

S negativní ideologií se však nesetkáváme pouze v případě sekt ale i v případě církví. České prostředí je v tomto případě velice specifické. Zde chci zmínit například práci české socioložky Dany Hamplové, která provedla podrobný sociologický výzkum české náboženské scény. Dle Hamplové jsou české náboženské postoje v určitém smyslu výjimečné. Odmítavý a velmi nedůvěřivý postoj k církvím (ale také i ke sketám) lze velmi obtížně vysvětlit tím, že by české církve (či sekty) byly horší

---

¹³⁸ Tamtéž na str. 45.

¹³⁹ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Pastorační poradenství v oblasti sekt a sektářství*. Brno: L. Marek, 2005. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 80-86263-69-X.

než v ostatních evropských zemích. Je pravda, že negativní obraz církvi a náboženských společností může být do jisté míry ovlivněn například nekončícími diskuzemi o restitucích církevního majetku. Je třeba však připomenout, že české církve se do jisté míry vyhnuly skandálům spojeným se sexuálním zneužíváním dětí. A i přesto jim Češi věří mnohem méně než ostatní Evropané.¹⁴⁰

Jedním z častých vysvětlení nedůvěry v církve v České republice je odkaz na působení komunistického režimu a anticírkevní propagandy. Data sociologických výzkumů však naznačují, že vztah mezi sekularismem a komunistickou minulostí není přímočarý a mnohé z postkomunistických zemí se naopak vyznačují nezvykle vysokou důvěrou v církve. Za nezvykle vysokou nedůvěrou v církve se nepochybně skrývá kombinace mnoha faktorů: odkaz českého národního hnutí a jeho definice katolické církve jako národního nepřítel, komunistická propaganda, diskuse o církevních restitucích nebo vysoce medializované sexuální skandály kněží, ale i to, že česká populace má o náboženský často jen minimální znalosti. Negativní obraz církvi je častokrát založen spíše na neochotě podřizovat se vnější morální autoritě. Jinými slovy, velké části společnosti tak trochu vadí, by jim někdo říkal, co je dobré a co je špatné.¹⁴¹

Hamplová zahrnuje fenomény spojené s NNH do kategorie religiozity alternativní.¹⁴² I když byly mnohé z těchto fenoménů součástí tradičního lidového náboženství. Dle Hamplové se často jedná o představy, které jsou v rozporu s oficiálním, tradičním a institucionalizovaným církevním náboženstvím.¹⁴³ Hamplová jakožto socioložka taktéž rozporuje názor, že by se k proudu NNH přidávali lidé z nižších sociálních tříd. Souvislost mezi socioekonomickým postavením a náboženstvím je dle Hamplové v české společnosti mizivá.¹⁴⁴ Hamplová ve svém výzkumu popisuje pohled české společnosti na církve. Z jejího výzkumu zjistíme,

---

¹⁴⁰ HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013, str. 140.

¹⁴¹ Tamtéž na str. 140.

¹⁴² Jedná se o náboženské a kvazináboženské představy a činnosti, které stojí mimo oficiální věrouku historických náboženství a pro které je právě typická synkretičnost, zaměření na sebe sama či sebenaplnění a nízké morální požadavky.

¹⁴³ HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013, str. 35.

¹⁴⁴ Tamtéž na str. 138.

že i přes poměrně velkou negativní kampaň vůči církvím si církve drží své silné postavení. Dále vidíme, že církve bojují se stejnými problémy jako sekty (obvinění ze sexuálních přečinů, podvody, mediální kampaně atd. Snažím se však poukázat na specifikum českého prostředí ve kterém je vysoká míra nedůvěry vůči jakýmkoli náboženským skupinám. České prostředí, které mohu označit za méně nábožensky vzdělané (oproti například Německu, Rakousku) je tak více náchylné přejímat negativní názory týkající se nových náboženských skupin.

3.4. Kritika termínů sekty a církve jako směr výzkumu?

Ne všichni badatelé nahlíží na nová náboženská hnutí stejně. Někteří badatelé se snaží o hlubší výzkum těchto nových uskupení z pohledu sociologie. Zde mohu například konkrétně jmenovat Dušana Lužného nebo Davida Václavíka, kteří se snažili poukazovat na nebezpečnost *Společnosti* v oblasti utváření mediálního obrazu sekt ve společnosti. V této části práce se podívám na Dušana Lužného, který v 90. letech kritizoval *Společnost* a považoval ji za antikultovní hnutí. Lužný často zdůrazňoval, že *Společnost* v zastoupení Zdeňka Vojtíška, Prokopa Remeše a Tomáše Novotného byla v 90. letech velmi často mediálně vytížena. Svoji bohatou publikační činností a výstupy v médiích tyto osoby v 90. letech fakticky měly dle Lužného vytvářet obraz „sekt“ na veřejnosti.¹⁴⁵ Chci zde poukázat na fakt, že i když výzkum Dušana Lužného působí vědecktěji a objektivněji (zejména se snaží distancovat od hodnotících výrazů v oblasti sekt), vychází ze stejných předpokladů jako Vojtíšek, Remeš, Štampach, Novotný atd.

Dušana Lužného můžeme považovat za badatele, který se snažil v 90. letech určitým způsobem popisovat nová náboženská hnutí, a hlavně hledal kořeny a východiska tzv. „sekt“. Ve své knize *Nová náboženská hnutí* se snaží nastínit hlavní problémy vymezení termínu nová náboženská hnutí¹⁴⁶ a snaží se identifikovat možné různé přístupy k těmto jevům.¹⁴⁷ Všiml jsem si, že Lužný ve své knize záměrně nepoužívá slovo sekta, ale nahradil ho sociologickým termínem nové náboženské hnutí.

---

¹⁴⁵ LUŽNÝ, Dušan. *Nová náboženská hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, str. 133.

¹⁴⁶ Lužný ve své knize používá raději termín nová náboženská hnutí nežli sekta.

¹⁴⁷ LUŽNÝ, Dušan. *Nová náboženská hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

Snaží se tak ve svém výzkumu působit více „objektivně“.¹⁴⁸ Dle mého názoru tato záměna do jisté míry pomohla, sám autor se však v tomto rozdělení občas ztrácí.

Lužný si ve své knize *Nová náboženská hnutí* klade otázku. Snaží se zjistit, jestli můžeme chování některých nových náboženských hnutí ještě považovat za náboženské? Je plně přesvědčen, že letniční hnutí či hnutí Haré Kršna náboženská jsou. Naopak pochybuje o náboženskosti v případě transpersonální psychologie, Silvovy metody kontroly mysli, léčitelství nebo skupin vyznavačů neidentifikovatelných létajících objektů.¹⁴⁹

Problematiku typů náboženských organizací (sekta – církve či kult) dle Lužného nemůžeme pochopit bez náležité analýzy problematiky moci. Lužný uvádí, že pro formaci sekt je nutné mocenské prostředí, náboženská tradice, ve kterém existuje určitá kontrola „správnosti“ či „pravdivosti“ přiměřenosti různých názorů a praktik, které v dané tradici vznikly. Lužný říká, že musí existovat určitý konsensus v základech věrouky a byrokratický orgán, který vykonává kontrolu nad dodržováním těchto základů. Nemůžeme používat termín sekta v kulturách, kde nedošlo k rozvinutí takové mocenské kontroly vnitřní rozdílnosti, čímž myslí hinduismus, buddhismus, taoismus a šintoismus. Sekta je tedy dle něho produkt určitého mocenského prostředí.¹⁵⁰ Lužný pracuje s konceptem moci a předpokladem, že společnost musí nutně sdílet nějaký věroučný základ. Naráží však na problém aplikovatelnosti termínu sekta v asijských kulturách. Ve své podstatě navazuje na výzkum Webera, Troeltsche, Niebuha. U Niebuha Lužný navazuje na pojetí sekty s církví, kdy se postupem času stane ze sekty církve (sekta musí vytvořit věroučný základ pro své další generace). Do určité míry taktéž navazuje na Starka s Bainbridgem, kteří vychází po vzoru Webera, Niebuha či Troeltsche z předpokladu jedné dominantní církve (náboženské tradice) ve státě. Sekty vnímají jako protestní skupinu vůči převládající společnosti, která se časem oddělí od dominantní církve, která je etablovaná ve státě.

Snažím se poukázat na to, že Lužný do jisté míry předpokládá stejný předpoklad jako Max Weber, Niebuhr, Stark, Bainbridge, Vojtíšek atd. NNH jsou pro něho pouze

---

¹⁴⁸ „objektivně“ – tento termín je dle mého názoru dosti problematický, proto ho dávám do uvozovek. Žádný badatel plně nedokáže potlačit své subjektivní myšlenky.

¹⁴⁹ LUŽNÝ, Dušan. *Nová náboženská hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, str. 23.

¹⁵⁰ Tamtéž na str. 122.

novým směrem vycházejícím z tradičních náboženství (NNH jako sekty, které se odštěpují ze své hlavní náboženské tradice). S nástupem globalizace se k nám pouze dostává více těchto různých směrů. Lužný si postupem času uvědomuje nesnáze užívání termínů „sekta“ a „církev“. Ve své knize *Sociologie náboženství*¹⁵¹ si klade otázku, zdali má vůbec nějaký smysl rozdělovat náboženské skupiny na sekty a církve. Lužný odpovídá, že pokud to má smysl, pak některé skupiny, které jsou v ostrém konfliktu se svým okolím, můžeme považovat za sekty a ty, které v konfliktu s okolím nejsou, můžeme označit jako církve. Pokud půjdeme tímto směrem, pak většinu NNH budeme moci označit jako sekty, protože NNH vznikají dle Lužného právě v důsledku nespokojenosti s vlastní náboženskou tradicí či s poměry ve společnosti. Podobně o tomto příkladu hovoří Lužný například ve studii týkající se uskupení okolo reverenda Moona v Čechách. Lužný popisuje fungování této skupiny před rokem 1989 a po roce 1989 v Čechách. Lužný zde poukazuje na dynamiku konkurence Moonovy skupiny s ostatními hnutími. Zatímco před rokem 1989 bylo toto hnutí poměrně uzavřené, po roce 1989 se otevírá více společnosti. Stoupenci reverenda Moona museli dle Lužného reagovat na tzv. „náboženský trh“, ve kterém existuje nabídka a poptávka. Lužný zde říká, že sekty postupně snižují své napětí s okolní společností a zapojují se například do témat péče o rodinu, budování světového míru atd. Díky tomu sekta může růst, ale zároveň se tím snižuje její atraktivita na náboženském trhu (stane se dle Lužného v očích společnosti méně zajímavá).¹⁵² Jinými slovy se Lužný snaží ukázat, že NNH postupem času přestane být v napětí s okolní společností. Mohu říci, že Lužný zde dochází k závěru, že ze sekty se stane postupem času církev.

Lužný se často zabývá otázkou aplikovatelnosti pojmů sekty a církve na jiná náboženství (jako například na hinduismus, buddhismus atd.). Říká, že pokud budeme chtít užít pojem „církev“ a „sekta“ na jiné náboženské tradice, budeme v realitě popisovat něco, co v dané tradici ve skutečnosti neexistuje. Zde Lužný konkrétně ukazuje například na hinduismus či taoismus, že koncept rozdělení na sekty a církve v těchto tradicích nedává smysl. Lužný navrhuje upustit od dosavadního kategoriálního aparátu a zamyslet se nad teorií náboženství. Východiskem dle něho je nahrazení

---

¹⁵¹ NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-251-5

¹⁵² KALENDA, Jan; LUŽNÝ, Dušan: *Čeští stoupenci reverenda Moona z hlediska teorie racionální volby*. *Religio: revue pro religionistiku*. 2013, roč. 21, č. 2, s. [189]–213.

kulturně zatížených termínů (termíny jako sekta, církev, konverze atd.) jinými. Navrhuje, že například termín „sekta“ a „kult“ lze nahradit termínem „enkláva“ a termín konverze by šel nahradit po vzoru Bergera či Luckmanna obecnějším termínem, a to „alternací“. ¹⁵³ Jinými slovy se Lužný snaží ukázat, že u termínů jako „sekta“ a „kult“ lze lehce rozpoznat katolické kořeny. Lužný tak přichází s návrhem upustit od termínů, které jsou dle něho hodnotově zatížené. Zde však nastává určitý problém, neboť hlavní problém neleží v problematice termínů, nýbrž v problematice teorie sekt. Měli bychom vytvořit výzkum, který by se zabýval vznikem teorie samotných sekt.

V této kapitole jsem se zabýval otázkami: *„Do jaké míry jsou negativní charakteristiky přisuzované sektám specifická pro tato hnutí? Jak s těmito specifickými rysy pracují samotní badatelé?“* Snažil jsem se poukázat na to, že může jít pouze o ideově negativně zaměřený fenomén, který vytvořili někteří badatelé, kteří se snažili zdiskreditovat menší nová náboženská hnutí. V této části práce jsem se musel podívat na historické pozadí, které otevřelo společenské debaty týkající se NNH. Tyto debaty začaly zejména v Americe na konci 70. let 20. století po sérii několika tragických událostí. Jako reakce na tyto události se začala formovat uskupení, která se snažila ukázat, jak jsou některé kulty nebezpečné. Výsledkem fungování těchto antikultovních hnutí byl hluboce zakořeněný strach ve společnosti z NNH. V této souvislosti jsem zde zmínil známého sociologa Jamese Becforda, který se ve svém výzkumu snaží dokázat, že tragické události, které se odehrály v NNH, nejsou ničím výjimečným, ale naprosto obyčejným fenoménem v rámci náboženství.

Nástup NNH v 90. letech byl pro českou náboženskou scénu důležitý zejména pro její vnitřní pluralizaci (či také různorodost). Tento moment však byl dále také zatěžkávací zkouškou pro veřejné mínění vůči náboženství jako takovému. Například Václavík říká, že díky negativní mediální kampani se utvrdilo přesvědčení o škodlivosti a nebezpečnosti náboženství jako takového.¹⁵⁴ Hlavní rolí v utváření negativní podoby sekt, kultů, NNH má být zejména ideologický záměr některých uskupení (například

---

¹⁵³ LUŽNÝ, Dušan. Problém teorie sociologie náboženství. In Kolokvium, Co je sociologická teorie? (Masarykova česká sociologická společnost – sekce sociologické teorie) – Kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti FLÚ AV ČR). 2011.

¹⁵⁴ VÁCLAVÍK, D.: New Religious Movements and Their perception as Conflict Religious Group. The Case of the Czech Republic. In: Ahlbäck, T. (ed.): Execising Power. The Role of Religions in Concord and Conflict. Abo, Donner Institute, 2006, s. 393–404.

snaha antikultovních hnutí potlačit kultury a dokázat jejich nebezpečnost pro společnost). Dále jsem se snažil ukázat, jakým způsobem reagovali čeští odborníci na příchod NNH. Představil jsem naše neznámější a asi i největší uskupení, které se zabývá studiem NNH a tím byla a je *Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů*. Pokusil jsem se ukázat, že zejména v 90. letech byla *Společnost* ovlivněna antikultovním smýšlením do jisté míry podobným, které probíhalo v Americe už v 70. letech 20. století. Pokusil jsem se ukázat, jak někteří prvotní představitelé *Společnosti*, jako například Ivan Štampach či do jisté míry i později Zdeněk Vojtíšek, s odstupem času ustupují od svých negativních názorů na NNH a snaží se o výzkum, který by pomohl lidem osvětlit fungování těchto nových náboženských směrů. Poukázal jsem na to, že většina badatelů zabývajících se NNH vychází ve svém výzkumu z historicko-genealogické klasifikace, kdy dané NNH považují za odštěpenou část nějaké hlavní velké tradice. V této perspektivě do jisté míry navazují čeští badatelé (Vojtíšek, Štampach, Remeš atd.) na Webera, Troeltsche či Niebuhra. Návaznost spatřuji zejména v předpokladu, kdy ve státě existuje jedna hlavní církev a k ní existují různá odštěpená hnutí. Dále zde vidím návaznost, kdy NNH považují čeští badatelé za ostře se vymezující skupinu vůči okolní společnosti. Tato skupina je dle těchto badatelů dále velmi často vedena charismatickou vůdčí osobností.

Dále jsem ukázal, jakým způsobem může být nebezpečné selektivní zacházení s daty o NNH. Na příkladu práce Jana Chmelíka¹⁵⁵, která měla být pedagogickou pomůckou pro činitele veřejného pořádku, jsem poukázal na to, jakým způsobem Chmelík pracuje s informacemi týkajícími se NNH. Chmelík považuje NNH za sekty, které jsou pro společnost nebezpečné, a dává konkrétní rady, jak postupovat při vyšetřování těchto hnutí (například udává, že sekty je velice často možné usvědčit z ohrožení mravní nauky mládeže, podvodů atd.)¹⁵⁶ NNH Chmelík chápe jako nebezpečné sekty, které se často ostře vymezují vůči společnosti a mají silně patologický vliv na společnost. Zde chci poukázat na určité Chmelíkovo ideologické zabarvení výzkumu, kdy celá jeho práce je jasně negativně laděná vůči NNH. Chmelík vychází primárně z některých selektivně vybraných informací od Zdeňka Vojtíška

---

¹⁵⁵ CHMELÍK, Jan. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-7201-265-7.

¹⁵⁶ Tamtéž na str. 53.

a vytváří tak zkreslený obraz NNH. V jeho případě jsou potom nebezpečnými sektami například i hnutí jako Haré Kršna, Svědkové Jehovovi, Scientologové atd. Právě u Chmelíka vidíme, jakým konkrétním způsobem lze vytvořit negativní obraz sekt na základě „vědeckých“ poznatků. Velice znepokojující je fakt, že jeho práce je určena pro lidi, kteří se ve svém povolání mohou někdy setkat s NNH a jejich úkolem bude rozhodovat o jejich právní povaze. V závěru této kapitoly jsem se pokusil ukázat, že ne všichni badatelé postupovali stejným způsobem jako Vojtíšek, Štampach, Novotný, Remeš atd. Badatelé jako Lužný, Václavík atd. se snažili podrobně zkoumat NNH z pohledu sociologie. Poukázal jsem na to, že Lužný vystupoval velice kriticky vůči *Společnosti* a jejímu záměru osvětlit obyčejným lidem povahu NNH (i když jejich forma výkladu byla často za hranou vědy). Lužný se však ve svém výzkumu věnuje pouze akademickému studiu NNH a vyhýbá se přímé konfrontaci s lidmi mimo akademickou sféru. Pokusil jsem se dokázat, že ačkoli Lužného výzkum působí nově, ve své podstatě stále navazuje na Maxe Webera apod. Lužný pracuje se stejnými předpoklady badatelů, které ve svých dílech kritizuje. Lužný jasně předpokládá, že NNH jsou novým směrem vycházejícím z tradičních náboženství. Pro Lužného je příznačné jeho vysvětlování pomocí globalizace. Globalizace (v Lužného pojetí znamená propojení celého světa) nám má dokazovat, že pojmy jako „sekta“, „církev“, „kult“ atd. nejsou aplikovatelné v jiných kulturách.¹⁵⁷ Lužný svůj výzkum končí u shledání, že pojmy sekta a církev nelze užívat, protože se jedná o pojmy, které vznikly v rámci jednoho kulturního centra.¹⁵⁸

---

¹⁵⁷ NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007, str. 107.

¹⁵⁸ Tamtéž na str. 107.

Závěr

První otázkou mého výzkumu byla otázka: „*Co má specificky odlišit sekty od jiných náboženských skupin?*“ Zajímala mě zde argumentační linie badatelů počínaje Maxem Weberem a jeho ideálními typy „sekta“ a „církev“. Při analýze Webrova díla *Protestantská etika a duch kapitalismu*¹⁵⁹ jsem narazil na jeho ideální typy. Tyto ideální typy měly sloužit k tomu, aby mohl Weber jednotlivé fenomény porovnávat (sektu či církev). Jedná se tedy o metodologickou pomůckou. Ideální typy mají být generální výpovědi o skutečnosti.¹⁶⁰ Tyto ideální typy měly „objektivně“ vystihovat fenomény, které v reálném světě existovaly. Měl to být určitý postup, jak hovořit o světě, kde hlavním východiskem byl určitý druh generalizace. Weber ve svém výzkumu vychází z prostředí protestantské reformace a silně zdůrazňuje její vymezení se vůči katolické církvi.

Weber sektu definuje jako uskupení, které se ostře vymezuje vůči státu. Sekta dle Webera chce být financována pouze ze svých zdrojů. Tím si chce zajistit určitý stupeň nezávislosti. Díky této potřebě sebefinancování je pak v sektě ve větší míře možný rozvoj kapitalismu než v tradiční církvi. Weber vychází mimo jiné i z tématu fungování středověkého města, kdy ve státě je plně etablována jedna dominantní církev. Církev má ve Weberově pojetí dominantní postavení, které je pevně ukotvené v daném státě. Církev dle Webera do jisté míry participuje na fungování státu, zatímco sekta je malé uskupení (v jeho výzkumu takto chápal reformní hnutí, jako bylo například luterství či kalvinismus).

Weberovo pojetí rozdělení na sekty a církve je tedy podmíněné jak časově, tak i prostorově a nelze ho užít na současnou společnost. Na Weberovu podmíněnost upozorňuje například i Williame Bainbridge.¹⁶¹ Bainbridge poukazuje na to, že dnes nemůžeme mluvit o žádné dominantní církvi v dané oblasti, jako tomu bylo za dob

---

¹⁵⁹ WEBER, M. 1998. *Protestantská etika a duch kapitalismu*.

¹⁶⁰ WEBER, Max. *Sociologie náboženství*. Praha: Vyšehrad, 1998, str. 53.

¹⁶¹ Například v knize BAINBRIDGE, William S., *The Sociology of Religious Movements*, 1st ed., Routledge, New York 1997. ISBN 9780415912020.

Maxe Webera. Dále Bainbridge říká, že Weberův model nelze užít například na současnou euroamerickou společnost.¹⁶²

Na Webera ve svém výzkumu navazuje Troeltsch, který taktéž pracuje s předpokladem jedné dominantní církve ve státě. K této dominantní církvi náleží menší skupina, která tuto velkou skupinu kritizuje a ostře se proti ní vymezuje. Troeltsch, poukazuje na nábor nových členů, kdy sekty se mají zaměřovat na získávání členů zdola, zatímco církve mají postupovat naopak. V této návaznosti hovoří o tom, že sekty i církve jsou propojeny s aktuálním děním ve společnosti. Plně rozvinutá a etablovaná církve dle Troeltsche využívá vládnoucí vrstvy ke svému fungování. Církve se v tomto pojetí v podstatě snaží stabilizovat a určovat sociální řád. Sekty mají být naopak převážně spojeny s nižšími třídami společností, které stojí proti státu a zároveň proti převládající společnosti. Sekta se tedy v Troeltschově pojetí zaměřuje na nižší společenské třídy.¹⁶³ Troeltsch předpokládá, že sekty vznikají různým výkladem evangelií (tedy výkladu doktrinnálního jádra daného náboženství). Právě dvojznačnost možného výkladu evangelií umožnila dle Troeltsche vzniknout sektám (stejně Weber pracuje s modelem protestantismu, konkrétně luterstvím a kalvinismem).

Se stejnými předpoklady později pracuje i Niebuhr, který taktéž považuje dvojznačnost evangelií jako výchozí bod vzniku sekt. Sekta je pro Niebuhra malá ostře se vymezující skupina lidí vedená charismatickým vůdcem (například Luther, Ježíš atd.), která se postupem času stává církví. Velkou roli v tomto procesu dle Niebuhra hraje zvyšování bohatství sekt, kdy sekta již nemůže být izolovanou ekonomicky nezávislou skupinou. U těchto tří badatelů jsou dobře patrné jejich předpoklady, které vycházejí z protestantského prostředí a doktrinnálního rozporu mezi katolickou církví a protestantským pojetím víry. V jisté rovině můžeme říci, že dle těchto badatelů stojí za vznikem sekt doktrinnální spory o dosahu evangelií.

Ve druhé kapitole jsem se pokusil ukázat, jak k těmto předpokladům přistupuje moderní sociologie. Jako prvního badatele jsem uvedl Yingera, který na tyto předpoklady navázal a pomocí rozlišování formy členství daného hnutí se pokusil

---

¹⁶² Tamtéž na str. 21–41.

¹⁶³ TROELTSCH, Ernst a Olive WYON. *The social teaching of the Christian churches*. New York: The Macmillan Company, str. 331.

popsat americkou společnost. Yinger tedy rozpracovává typologii sekta a církev a následně přidává kategorii kultu. Charakteristiky kultu jsou u Yingera stejné jako charakteristiky u sekty. V tomto pojetí pak Stark s Bainbridgem v návaznosti na Niebuha předpokládají, že z církve se postupem času odštěpí sekta. Sekty jsou pro ně protestními hnutími, které se vymezují vůči církvi a všeobecné společnosti, stejně jako například pro Webera. Radikálnější podobou sekty dle Starka s Bainbridgem jsou kulty. Kult v jejich pojetí se snaží navrátit k původnímu jádru učení (tedy k původnímu pojetí doktríny). Výše zmínění badatelé tedy předpokládají, že vznik sekt je zapříčiněn nějakým doktrinálním konfliktem.

Sledováním badatelské argumentace dále zjistíme, že zde vzniká pojem kultu, který původní označení sekty a církve doplňuje. Kult je dle Yingera, Starka s Bainbridgem pouze jiná podoba sekty, která se snaží navrátit k původní nauce (neboli po vzoru Webera, Troeltsche, Niebuha k evangeliu). Z tohoto pojetí se snaží vymanit například Wallis, který se snaží identifikovat jednotlivá hnutí genealogicky. Předpokládá, že daná hnutí vznikají z jiné tradice a samotný vznik NNH považuje za reakci na různé sociální krize. Wallis předpokládá, že díky deprivaci a různým sociálním krizím vznikají ve velkých zavedených tradicích menší proudy. Tyto proudy jsou pak reakcí na různé sociální krize, které se snaží zmírnit bolest lidí, kterých se tyto dopady týkají.

Na základě výše zmíněné argumentační analýzy můžeme říci, že badatelé vychází z předpokladů Webera, Troeltsche, Niebuha atd., kdy sekty jsou pro ně malé skupinky, které se vymezují vůči jedné velké plně společensky etablované církvi. Sekty mají vznikat jako reakce na různý výklad nauky původní náboženské tradice. Tento vzor konkrétně přejímají od Webera, který své ideální typy sekta a církev vytváří na modelu vzniku protestantismu. Tento model však Weber rozpracoval i v jiném tématu, například na příkladu fungování středověkého města. Jinými slovy se sekty dle těchto badatelů odlišují od církve tím, že vznikají jako důsledek neshody v doktrinálním jádru dané náboženské tradice. Středověké fungování města a zejména vznik protestantismu je vzorem, který je pro Webera, Niebuha atd. předobrazem pro fungování a organizaci sekt. Právě ostrá kritika katolické církve a jejího pojetí evangelíí dalo vzniknout protestantismu. Weber, Niebuhr, Stark, Bainbridge s dalšími badateli vytváří obraz sekt

na základě rozdílného pojetí teologického dogmatu. V jisté rovině tito badatelé pouze zrcadlí vznik protestantismu jako vzor vzniku sekt.

Druhá otázka mého výzkumu zněla „*Do jaké míry jsou negativní charakteristiky přisuzované sektám specifická pro tato hnutí? Jak s těmito specifickými rysy pracují samotní badatelé?*“ Rozmach NNH můžeme spojovat se souvislostmi s politickými, ekonomickými a sociálními změnami v 90. letech, kdy v Čechách vznikly podobné podmínky těm, které se projeví v západních společnostech o třicet let dříve. Z tohoto důvodu bylo nutné se v mém výzkumu podívat na teoretické práce západních badatelů, kteří se věnovali výzkumu NNH.

V 70. letech západní společností rezonovalo několik tragických událostí. Jednou z nich byla i tragická událost v Chrámu lidu v Jonestownu, kdy jejich vůdce Jim Jones svým následovníkům nařídil hromadnou sebevraždu. V této době dle sociologa Jamese Becforda vznikají organizace (později se o těchto organizacích hovoří jako o antikultovních), které chtěly událostem podobným v Jonestownu předcházet. Touto událostí dle Becforda začínají vznikat organizace, které se snaží NNH konfrontovat se zákony a snaží se šířit varování před takovými skupinami. Veřejným působením těchto antikultovních hnutí se postupem času ve společnosti daří vytvořit určitý druh strachu z NNH. V těchto souvislostech se především upozorňuje na psychické manipulování, vydírání, fyzické zákazy, brainwashing, apod. Z antikultovních skupin se vytvořily časem institucionalizované společnosti. Nejznámější skupiny jsou například *Citizens Freedom Foundation* a *American Family Foundation*.¹⁶⁴ Toto období je považováno například podle Miloše Mrázka za dobu tzv. „sektářských válek“, která trvala do roku 1990. Obsahem těchto válek byly především debaty v důsledku sporů mezi stoupenci náboženské svobody, akademickými badateli a aktivisty antikultovních hnutí.¹⁶⁵ Do Čech se tyto debaty dostávají právě až po pádu komunismu po roce 1989.

Obrovskému zájmu české společnosti o NNH v 90. letech po pádu komunismu pomohlo několik zahraničních kauz. V tomto kontextu se opakovala do jisté míry

---

¹⁶⁴ Více v BECFORD, James A. *Cult controversies: the societal response to new religious movements*. New York: Tavistock publications, 1985.

¹⁶⁵ MRÁZEK, Miloš, *Slyšet varovný hlas*, DINGIR, 2002, str. 2–3.

situace ze 70. let a začátku 80. let z Ameriky. V 90. letech se jednalo o případy, kdy činnost náboženských skupin byla spojována s násilím. Konkrétně můžeme zmínit skupinu Davida Koreshe v roce 1993 či japonskou skupinu Óm šinri kjó v roce 1995 apod. O těchto událostech se vyjadřuje například David Václavík. Václavík poukazuje na fakt, že tyto tragické události se týkají pouze zlomku NNH. Václavík ale poukazuje i na to, že v českých médiích byly tyto události vydávány za doklad všeobecné nebezpečnosti NNH. Z těchto důvodů byla odvozována potřeba „prevence“, které se zhostili zejména představitelé etablovaných náboženských skupin. Tyto etablované náboženské skupiny postupně vytváří negativní obraz sekt. Sekty v jejich podání se stávají vysoce nebezpečnými a manipulativními skupinami, na které česká společnost může narazit kdekoli. Této prevence se však zhostili i někteří badatelé (Vojtíšek, Novotný, Remeš atd.) Tito badatelé postupně vytváří tzv. *Společnost*. Václavík však jasně říká, že NNH v Čechách oslovila jen velmi malé množství lidí (v řádu jednotek procent). Dále se jednalo o skupiny, které velmi rychle zanikly. Václavík zastává názor, že mnohá obvinění (jako například neprůhledné hospodaření, sexuální aféry, manipulace s členy apod.) se vyskytují i mezi etablovanými skupinami.¹⁶⁶ Opakuje se tedy do jisté míry teze Becforda, který v této souvislosti ukazuje, že sekty či kulty jsou ve své podstatě stejné náboženské fenomény, jako jsou církve. V sektách či kultech jsou konkrétně dle Becforda oproti církvi násilné či tragické události více viditelné. Becford zde naráží na případy finančních podvodů v katolické církvi, sexuální obtěžování u metodistů v Anglii apod.¹⁶⁷ Samotný násilný zlom¹⁶⁸ v konečné fázi dle Mrázka v NNH může a nemusí v uskupeních NNH nastat v důsledku nátlaku okolní společnosti, v důsledku napětí uvnitř společnosti či psychické manipulace.¹⁶⁹ Jinými slovy násilí v sektě, ale třeba i církvi, se může i nemusí projevit v důsledku vnějších vlivů. To znamená, že násilí v NNH je pak pouze reakcí na nátlak okolní společnosti.

---

¹⁶⁶ Více v VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010.

¹⁶⁷ BECFORD, James A. *Cult controversies: the societal response to new religious movements*. New York: Tavistock publications, 1985, str. 6.

¹⁶⁸ Mrázek zde uvádí příklad s Davidiány, kteří se pod tlakem okolní společnosti opevnili v osadě Waco. FBI tehdy osadu Davidiánů dlouhou dobu obléhala a nakonec zaútočila. Více informací nalezneme například v dokumentu *Waco* [hraný dokument]. Režie John Erick Dowdle. USA, 2018.

¹⁶⁹ MRÁZEK, Miloš, *Slyšet varovný hlas*, DINGIR, 2002, str. 2–3.

Jak jsem již uvedl, potřebou „prevence“ proti nebezpečným sektám se zhostila v 90. letech *Společnost* v zastoupení badatelů, jako byli Vojtíšek, Remeš, Novotný, Štampach. Cílem těchto lidí byl výzkum a popis NNH za účelem „prevence“ před možným násilným potenciálem těchto hnutí. Bohužel však někteří badatelé zejména v 90. letech sklouzli při výzkumu k NNH k velmi negativně ideologicky laděné kritice těchto uskupení. Konkrétně například Vojtíšek a jeho popis imanuelitů. Zatímco například Václavík v popisu imanuelitů upozorňuje na různé nejasnosti (negativní výpovědi bývalých členů, negativní kampaň příbuzných, právní nesrovnalosti atd.), tak Vojtíšek při popisu imanuelitů volí poměrně jednostranný názor (naopak upozorňuje na negativní názory bývalých členů apod.). Zde jsem se snažil poukázat na způsob, jakým Vojtíšek informuje o této skupině. Vojtíšek tuto skupinu již od svého vzniku v 90. letech popisuje jako vysoce nebezpečnou, destruktivní skupinu, vůči které by měl stát tvrdě zakročit.¹⁷⁰

Jako příklad ideologicky zabarveného výzkumu jsem představil výzkum Jana Chmelíka, který NNH považuje za sekty, které ohrožují fungování společnosti. Sekty jsou v Chmelíkově vidění uskupení, která mají mít snahu pronikat do hospodářského sektoru, mají mít násilné sklony v podobě hromadných sebevražd atd. Ve své práci nutno podotknout, že Chmelík vychází z prací Vojtíška¹⁷¹, který považuje závislost na sektě jako mnohem horší závislost než na drogách.¹⁷²

Postupem času však někteří badatelé své negativní výroky vůči NNH zmírňují. Zde mohu konkrétně zmínit práce Ivana Štampacha, který později dokonce varuje před možným ideologicky zkresleným výzkumem NNH. Štampach však ve svém výzkumu taktéž ukazuje, že problémy, které se objevují v sektách (finanční podvody, napojení na tajné služby atd.) nalezneme i v církvích.¹⁷³ Nejedná se tedy o rozdílný sociokulturní problém. V tomto kontextu zastává podobný názor jako například Václavík či Becford, kteří zastávají názor, že sekta (či NNH) je velmi podobný fenomén jako církev.

---

¹⁷⁰ Například v článku pro DINGIR. Více v VOJTÍŠEK Zdeněk, Dvořáková Martina, *Mesiášství v jasném světle*, DINGIR [online]. 31.5.1999, roč. 2., čís. 2., str. 15–17.

¹⁷¹ Například z VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Netradiční náboženství u nás*. Praha: DINGIR, 1998, str. 19–24.

¹⁷² CHMELÍK, Jan. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde, 2001, str.53.

¹⁷³ Více v ŠTAMPACH, O. I.: *Náboženské spektrum České republiky*. In: Hanuš, J. (ed.): *Náboženství v době společenských změn*. Brno, Masarykova univerzita, 1999.

S negativní ideologií se však nesetkáváme pouze v případě sekt. V návaznosti na výzkum Dany Hamplové mohu říci, že česká společnost nedůvěřuje i tradičním církvím, jako je například katolická církev. V tom je do jisté míry česká společnost specifická. Tato nedůvěra dle Hamplové je ovlivněna mnoha faktory jako například: odkaz českého národního hnutí a jeho definice katolické církve jako národního nepřitele, komunistická propaganda, diskuse o církevních restitucích nebo vysoce medializované sexuální skandály kněží apod. Hamplová taktéž poukazuje na to, že neexistuje souvislost mezi socioekonomickým postavením a náboženstvím. To znamená, že k sektám se přidávají lidé z různých řad sociálních skupin české společnosti.¹⁷⁴ Lidé se tedy k NNH přidávají spíše z nespokojenosti ze sekulárních ale i tradičních náboženských institucí řešit jejich problémy (sociální, ekonomické, ekologické, hodnotové a další).¹⁷⁵ NNH se svojí pružností řešit daná témata se stávají alternativou k církvím. Aktivita a angažovat (veřejná vystoupení, pořádání přednášek, řešení aktuálních témat ve společnosti) členů hnutí v rámci různých témat je pak v kontrastu s pasivitou zavedených náboženských skupin. Aktivita a angažovanost NNH v tomto pojetí je pak příčinou obavy z odlivu členů z velkých církví. Tyto obavy, které se posilují medializací tragických či kontroverzních případů se dále pak přenáší do okolní společnosti, kde vyvolávají strach z NNH.¹⁷⁶

V práci jsem pracoval i s výzkumem Dušana Lužného, který od začátku svého působení značně kritizoval *Společnost* za její možný antisektářský charakter.¹⁷⁷ U Lužného jsem se snažil analyzovat jeho předpoklady a zjistit, čím je jeho přístup k NNH rozdílný oproti ostatním badatelům. Jeho výzkum je rozdílný zejména v tom, že se snaží působit „objektivněji“ tím, že se zaměřuje na kritiku dosavadního bádání o NNH. V Lužného výzkumu NNH však nalezneme určitou názorovou inkonzistenci. Lužný například jasně říká, že některá NNH náboženská jsou (Haré Kršna, letniční hnutí) a některá naopak ne (transpersonální psychologie, léčitelství, skupina vyznavačů

---

¹⁷⁴ HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013, str. 140.

¹⁷⁵ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, str. 179.

¹⁷⁶ Tamtéž na str. 179.

¹⁷⁷ Například v článku: LUŽNÝ, Dušan, *Antikultovní hnutí. Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství*, IV/1996/1/Studie v Religio: revue pro religionistiku. Brno: Česká společnost pro studium náboženství, 1993

UFO).¹⁷⁸ Jinými slovy některá hnutí považovat za sekty můžeme a jiná zase ne. Lužný dále vystupuje s názorem, že pojmy jako sekta a církve nemůžeme nalézt v asijských kulturách. Za těmito pojmy dle něho stojí koncept moci a předpoklad sdílení nějakého věroučného základu. Asijské kultury se dle Lužného však do tohoto stádia ještě nerozvinuly, a tudíž u nich toto rozdělení nelze aplikovat.¹⁷⁹ V reálu tedy dle Lužného budeme popisovat něco, co ve skutečnosti neexistuje a navrhuje upustit od těchto dvou termínů. Lužný dále poukazuje na teologické kořeny těchto termínů a navrhuje své termíny jako „univerzální“ typu „enkláva“, „alternace“ apod.¹⁸⁰ Lužného výzkum je tedy pro nás důležitý právě kvůli Lužného kritice současného stavu výzkumu NNH. Lužného kritika výzkumu NNH nás nutí k zamyšlení, do jaké míry můžeme termíny sekt a církví užívat k popisu sociální reality?

Badatelé různě pracují s pojmy, jako jsou „církve“ či „sekta“. Hledají kořeny těchto slov, snaží se o vytváření různých typologií, historických genealogií apod. V některých případech se však snaží pojmy sekta a církve pouze přejmenovat (Nová náboženská hnutí, alternativní náboženství, enkláva atd.). Je tedy otázkou, zda je možné vůbec termíny, jako jsou „sekta“ či „církve“, rozlišovat. Co nám toto rozdělení ve skutečnosti říká? Například v otázce násilí v sektách se v mnohých případech jedná o tytéž sociokulturní problémy jako v tradičních církvích.¹⁸¹

Výsledkem mého výzkumu je pravděpodobnost, že *rozdělení na sekty a církve vychází z teologických předpokladů ohledně organizace a replikace protestantismu. Výrazně bylo rozdělení na sekty a církve ovlivněno právě protestanským myšlením (kladení důrazu na důležitost doktrinního jádra, příklad se štěpením protestantismu jako příklad štěpení sekt apod.). Protestantismus je v tomto pojetí používán jako předobraz fungování sekt a církví. Vznik sekt je následně zapříčiněn doktrinním konfliktem zabývajícím se výkladem článků dané víry. Jinými slovy toto rozdělení předpokládá fungování společnosti, kdy ve státě je jedna hlavní církev. Proti této etablované církvi se vymezuje menší skupina, kterou je sekta. Badatelé, kteří zkoumají*

---

¹⁷⁸ Například v Dušan. *Nová náboženská hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

¹⁷⁹ Například v LUŽNÝ, Dušan. Problém teorie sociologie náboženství. In Kolokvium, Co je sociologická teorie? (Masarykova česká sociologická společnost – sekce sociologické teorie) – Kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti FLU AV ČR). 2011.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Tento názor zastávají Václavík, Becford apod.

NNH, často různě pracují s negativními charakteristikami přisuzovanými NNH. Zejména selektivně vybírají tragické události, čímž vytvářejí celkový negativní obraz NNH. Případy násilí a tragických událostí, ke kterým došlo ve zlomku nových náboženských hnutí, tak do jisté míry vytváří předobraz, který považuje většinu NNH za velmi nebezpečná, destruktivní a společensky deviantní uskupení. Tento negativní obraz v Čechách, ale i ve světě často živí i média, která se snaží „vydělat“ na těchto událostech.

Bibliografie

BAINBRIDGE, William S., *The Sociology of Religious Movements*, 1st ed., Routledge, New York 1997. ISBN 9780415912020.

BARKEROVÁ, Eileen, The Scientific Study of Religion? You Must Be Joking!, in: *Journal for the Scientific study of Religion* 34/1995, str. 287-310.

BECFORD, James, A. *The continuum between „Cults“ and „Normal“ religion*. In *Frontier Religions in Public Space*. University of Ottawa Press, 2001.

BECKFORD, James A. *Cult controversies: the societal response to new religious movements*. New York: Tavistock publications, 1985. ISBN 0422796409.

BROMLEY, David G. a Phillip E. HAMMOND. *The Future of new religious movements*. Macon, Ga.: Mercer University Press, c1987. ISBN 0865542384.

HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2244-6.

CHMELÍK, Jan. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-7201-265-7.

CHRISTIANO, Kevin J., William H. SWATOS a Peter KIVISTO. *Sociology of religion: contemporary developments*. Third edition. Lanham: Rowman & Littlefield, [2016]. ISBN 978-1442216921.

CHRISTIANO, Kevin J., William H. SWATOS a Peter KIVISTO. *Sociology of religion: contemporary developments*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, c2008. ISBN 978-0742561113.

JOHNSON, B., A Critical Appraisal of the Church-Sect Typology, in: *American Sociological Review* 22, 1957.

KALENDA, Jan; LUŽNÝ, Dušan: *Čeští stoupenci reverenda Moona z hlediska teorie racionální volby*. *Religio: revue pro religionistiku*. 2013, roč. 21, č. 2, s. [189]-213.

LUŽNÝ, Dušan, *Antikultovní hnutí. Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství*, IV/1996/1/*Studie v Religio: revue pro*

religionistiku. Brno: Česká společnost pro studium náboženství, 1993-. ISSN 1210-3640.

LUŽNÝ, Dušan. *Problém teorie sociologie náboženství*. In Kolokvium, Co je sociologická teorie? (Masarykova česká sociologická společnost – sekce sociologické teorie) – Kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti FLÚ AV ČR). 2011.

LUŽNÝ, Dušan. *Nová náboženská hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, ISBN 8021016450.

MELTON, J. Gordon, James A. BEVERLEY, Constance M. JONES a Pamela Susan NADELL. *Melton's encyclopedia of American religions*. 8th ed. Detroit: Gale Cengage Learning, c2009.

MRÁZEK, Miloš, *Slyšet varovný hlas*, DINGIR, 2002, str. 2-3. ISBN 80-902528-0-X.

NELSON K. Geoffrey, *The Concept of Cult in The Sociological Review*, Birmingham College of Commerce, November 1968.

NEŠPOR, Zdeněk R. a Dušan LUŽNÝ. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-251-5

NIEBUHR, H. Richard. *The social sources of denominationalism*. New York: H. Holt and Company, 1929.

NIEBUHR, H. Richard. *The social sources of denominationalism*. New York: Meridian Books, 1957.

REMEŠ, Prokop, *Mysleli jinak*, DINGIR, 1998, roč. 1., čís. 4., str. 5–6, ISSN 1212-1371.

REMEŠ, Prokop.: *Mentální programování jako průvodní jev nového sektářství*. In: Religio: Revue pro religionistiku, 2/1, 1994.

SHINN, L.D: Book Review, in: *Journal for Scientific study of Religion* 24/3, 1985.

SHUPE, Anson D. a David G. BROMLEY. *The new vigilantes: deprogrammers, anti-cultists, and the new religions*. Beverly Hills: Sage Publications, c1980. ISBN 978-0803915428.

STARK, R. and BAINBRIDGE, W. S., *Of Churches, Sects, and Cults*, in: *The Future of Religion. Secularization, Revival, and Cult Formation*, Berkley: University of California Press 1985.

STARK, Rodney. *Sociology*. 6th ed. Belmont, Calif.: Wadsworth Pub. Co., c1996. ISBN 978-0534257101.

ŠTAMPACH, O. I.: *Náboženské spektrum České republiky*. In: Hanuš, J. (ed.): *Náboženství v době společenských změn*. Brno, Masarykova univerzita, 1999.

ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Malý přehled náboženství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. Pomocné knihy pro žáky. ISBN 80-04-26123-X.

ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Na nových stezkách ducha: přehled a analýza současné religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-060-2.

ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-384-0.

ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Sekty a nová náboženská hnutí: Naděje a rizika*. Praha: Oliva, 1994. Přednášky, studie a texty. ISBN 80-901634-6-7.

TROELTSCH, Ernst a Olive WYON. *The social teaching of the Christian churches*. New York: The Macmillan Company, 1931.

TROELTSCH, Ernst. *The social teaching of the Christian churches*. Louisville, Ky.: Westminster/John Knox Press, 1992. ISBN 0664253202.

VÁCLAVÍK, D.: *New Religious Movements and Their perception as Conflict Religious Group. The Case of the Czech Republic*. In: Ahlbäck, T. (ed.): *Exesing Power. The Role of Religions in Concord and Conflict*. Abo, Donner Institute, 2006.

VÁCLAVÍK, David. „*Meze a možnosti religionistického používání pojmů sekta, kult a církev*“, *Religio* 1/1, 2005.

VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3.

VÁCLAVÍK, David. *Religionistická typologie a taxonomie*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7099-8.

VÁCLAVÍK, David. *Sociologie nových náboženských hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. Proměny náboženství. ISBN 978-80-86702-22-3.

VOJTÍŠEK, Zdeněk (2013): The Grail Movement. The Never-Ending Story of Millennial Expectations. In: Vojtíšek, Zdeněk et alii: *Millennialism. Expecting the End of the World in the Past and Present*. Praha: Dingir. ISBN 978-80-86779-30-0.

VOJTÍŠEK, Zdeněk, Dvořáková Martina, *Mesiášství v jasném světle*, DINGIR [online]. 31.5.1999, roč. 2., čís. 2., str. 15–17, ISSN 1212-1371

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Netradiční náboženství u nás*. Praha: DINGIR, 1998, str. 19-24. ISBN 80-902528-0-X.

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Nová náboženství a násilí*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. Religionistika. ISBN 978-80-246-2861-5.

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Pastorační poradenství v oblasti sekt a sektářství*. Brno: L. Marek, 2005. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 80-86263-69-X.

WALLIS, Roy. *The elementary forms of the new religious life*. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1984. ISBN 0710098901.

WEBER, M. 1998. *Protestantská etika a duch kapitalismu*. V WEBER, M. Metodologie, sociologie a politika. Praha: Oikoymenh, 1998, s. 185–245.

WEBER, Max a Miloš HAVELKA. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh, 1998. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-86005-48-8.

YORK, Michael. *The emerging network: a sociology of the New Age and neo-pagan movements*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, c1995. ISBN 0847680010.

Internetové zdroje:

REMEŠ, Prokop, 2005. „Jsou Svědkové Jehovovi sektou?“ [online]. Katolický týdeník 42/2005 [cit. k 3. 9. 2019].

Společnost pro studium sekt a nových náboženských hnutí. *Společnost pro studium sekt a nových náboženských hnutí* [online]. Copyright © 2019 [cit. 16.10.2019]. Dostupné z: <http://sekty.cz/o-spolecnosti/>.